

Kveenimääritelmä ja kveenit ryhmänä Pohjois-Norjan historiassa

Helge Guttormsen
Tromssan yliopisto

Pohjois-Norjassa esiintyy monia kansanryhmien nimityksiä, jotka perinteisesti kytetään saamelaisien ja kveenien etnisyyteen. Kansanryhmien nimitykset ovat tulosta kanssakäymisestä ja suhteista eri ryhmien välillä ja tutkimus on tarpeen, koska näyttää olevan epäselvää, minkälaisen sisällön voimme näille käsitteille antaa. Tämän artikkelin päätavoitteena on tarkastella kveenejä Pohjois-Norjan historiaan kuuluvana ryhmänä norjalaisesta näkökulmasta käsin, ja tutkia missä määrin kveenit voitiin katsoa muodostavan oman etnisen ryhmänsä. Pohjois-Norjassa on saamelaisesta kansanryhmästä käytetty nimityksiä "finn" ja "lapp" ja suomalaisperäisestä väestöstä nimitystä "kven" (kveeni) erityisesti Alattion (no. Alta) ja Pohjois-Tromssin alueilla. Tutkimme lähemmin, millä tavoin viranomaiset käyttivät näitä eri kansanryhmien nimityksiä varhaisemmissa lähteissä. Mistä löytyvät Pohjois-Norjan vanhimmat kveeniasutuksen jäljet? Minkälaisesta asutuksesta oli kyse ja oliko kveeneillä tiettyjä toimintastrategioita? Kansanperinteessä on korostettu kveenien maanviljelyn harjoittamista, erityisesti viljanviljelyä. Perustuuko tämä väite myytteihin, jotka myöhemmin on sovellettu kveenien vanhempaan siirtolaisuushistoriaan? Minkälaisia maanviljelymenetelmiä suomalaiset talonpojat käyttivät Ruotsin ja Suomen Lapissa, ja otettiin ne käyttöön myös Pohjois-Norjassa? Keskeisenä lähtökohtana tälle tutkimukselle ovat varhaisemmista topografisista selonteista löytyneet kuvaukset kveenien ja saamelaisten maanviljelystä.

Kvenland eli Kveenien maa

Kveenien maan (no. Kvenland) on väitetty olleen alue, josta kveenit alunperin olivat peräisin. Ensimmäistä kertaa "Kveenien maa" esiintyi Pohjolan vanhimmissa kirjallisissa lähteissä, norjalaisen viikinkipäällikön Ottarin kertomuksissa Englannin kuningas Arthurille noin vuonna 890:

"Itä-puolella on viljejä tuntureita, ja niin myös pitkittäin asutettuja maita. Tunturissa asuvat saamelaiset, maalla pitkittäin pohjoiseen sijaitsee Kveenien maa. Joinakin aikoina kveenit (Cwenas) tekivät ryöstöretkiä tunturin yli norjalaisten luo, joinakin aikoina norjalaiset taas ryöstivät heitä. Tunturien välissä on monia hyvin suuria järviä, kveenit kantavat venheensä maalta järville, ja sieltä käsin he sitten ryöstävät norjalaisia. Kveenien venheet ovat erittäin pieniä ja kevyitä".

Kun Norjan kuningas Harald Kaunotukan luottomies Torolf Kveldulfsson eräänä talvena luultavasti 870-luvulla oli matkalla "Finnmarkkeniin" käymään kauppaa saamelaisten

kanssa, saapui joukko kveenejä (kvenir) "Kveenien maan kuninkaan Faravidin" lähettämänä hänen luokseen. ¹ Suomalaisen historioitsijan Jouko Vahtolan mukaan Torolf Kveldulfsson olisi saapunut alas Perämerelle, mikäli hän olisi matkustanut kotipaikaltaan Vefsnistä suoraan itään päin. Islantilainen *Flatöbok* kuvaa 1300-luvun loppupuolella Kveenien maata sekä Suomesta että Pohjois-Ruotsin Hälsinglandista eriäväksi alueeksi: "Numedalenin itä-puolella sijaitsee Jämtland, sitten Hälsingland ja sitten Kveenien maa, sitten Suomi, sitten Karjala".²

Kveenikäsitteen taustasta on olemassa useita teorioita. Jouko Vahtolan teorian mukaan nimen taustana voisi olla pohjoisnorjalainen 800-luvulta peräisin oleva sana *kve(i)n*, ehkä kehittynyt sanasta *hvain*, 'matala, kostea maa'.³ Sana esiintyy muutoin vanhoissa skandinaavisissa lähteissä kuten *hvain*, 'alava, märkä maa' ja norjalaisissa murteissa *kvein-* tai *gvein-*muodossa (= hienoa heinää). Vahtolan mukaan norjalainen *Kvenland*-nimi on muodostanut primaarin nimen, kun taas *Kainuu* ja *Kainuunmaa*,

jotka suomalaisessa traditiossa määrittelevät asukkaita matalilla Perämeren alueilla (= Kainuunmaa) ja sen sisemmissä osissa, olisivat sekundaareja nimiä. Vahtola väittää, että tähän olisivat syynä norjalaisten yhteydet Pohjanmaalle kansainvaelluksen aikana, jolloin *Kainuu*-nimi on voinut syntyä norjalaisten välittömästä näkövaikutuksesta, kun he rautakauden aikaisilla matkoillaan tunturien ylitse saapuivat alas Perämeren ympäristön tasaisille maille.

Suomalaisen historioitsijan Kyösti Julkun tulkinta vanhan *Kveenien maan* sijainnista ja laajuudesta on useiden tutkijoiden hyväksymä. Hänen väitöskirjansa rakentuu geografisten tietojen ja *Kvenlandin* kartoitusten vertailuun skandinaavisissa ja venäläisissä lähteissä. Tältä pohjalta Julku tulkitsee, että norjalaisten (islantilaisten) ja ruotsalaisten kuningassaagojen mukaan *Kveenien maa* sijaitti Hälsinglandin pohjoispuolella, mutta Suomesta pohjoiseen, kun taas kaikkien venäläisten lähteitten mukaan *Kajana* tai *Kajano more* (Kveenien meri) sijaitti Karjalasta länteen.⁴

Tämä osoittaa Julkun mukaan, että vanha *Kveenien maa* luultavasti käsitti koko alueen Kyröjoesta Suomen rannikkoa myötäillen pohjoiseen aina Tornionlaaksoon asti, ja Ruotsin puolella kauas etelään Skellefteån ohi, eli toisin sanoen koko Pohjanlahden sisemmän rannikkoalueen.

Monet muutkin arkeologiset, kasvitieteelliset, etnologiset ja historialliset tutkimustulokset näyttävät tukevan Julkun ehdotusta Kveenien maan saagojen aikaisesta sijainnista. Pysyvää rautakauden aikaista suomalaisasutusta on todettu olleen Varsinais-Suomessa niinkin kaukana pohjoisessa kuin Kokkolassa asti. Ylitornion Kainuunkylässä ja Hietaniemessä on osoitettu olleen pysyvää asutusta 1100-luvulta saakka⁵, ja itäisestä agraarikulttuurista mm. viljan- ja rukiinviljelystä Tornionlaaksossa ja Luulajanlaaksossa (Luleådalén) on löydetty merkkejä 1000-1100-luvulta⁶. Edellämainitut asutukset olivat luonteeltaan suhteellisen pitkäaikaisia ja ne olivat syntyneet *ennen* kuin etelästä saapuneet ruotsalaiset 1300-luvulla asuttivat nämä alueet. Toistaiseksi ei kuitenkaan ole löydetty todisteita pysyvästä asutuksesta rautakauden (n. 500 jKr.) ja varhaiskeskiajan

väliseltä ajanjaksolta⁷.

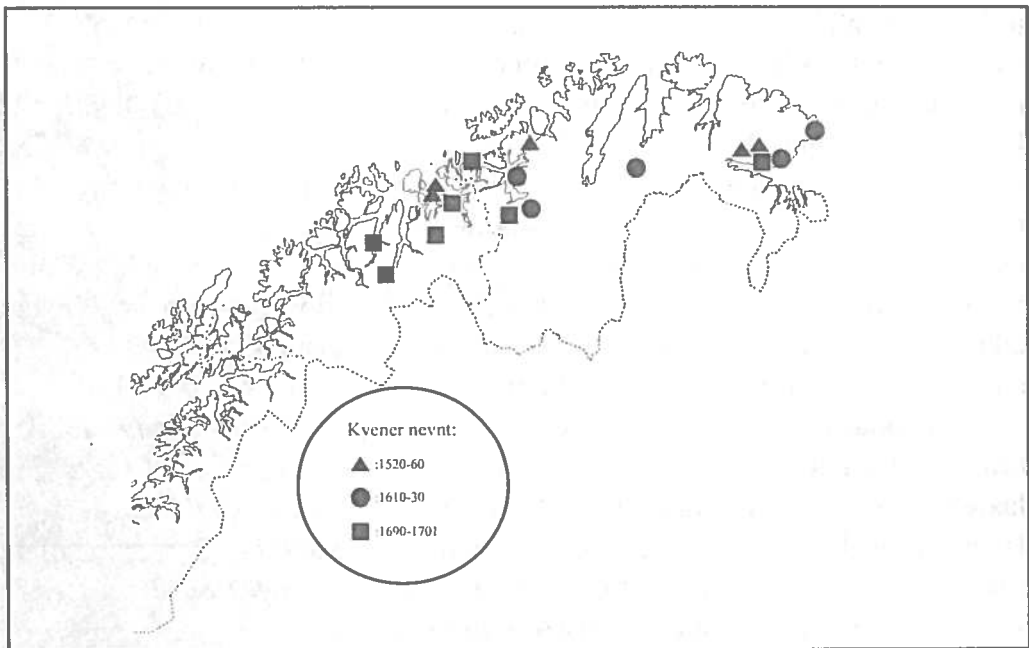
Vanhemmat etnologiset tutkimukset aineellisesta kulttuurista ympäri Perämeren aluetta ovat osoittaneet, että sellaiset työvälinetyypit kuin ”kloalen”(maanmuokkausväline), ”trattslagan”(puimaväline), hankoaura, sirppi (ljå), ja erikoiset rakennukset kuten ”høyla”(heinälato) ulos- ja ylöspäin kallistuvine seinineen, ”pörtet”(sauna) ja ”lucksängen”(kaappi) olivat aikoinaan käytössä Norrbottenissa kauas etelään Skellefteå-Byskeen asti. Nämä työvälineet ja rakennukset olivat tyypiltään samankaltaisia, ja niistä käytettiin samaa terminologiaa kuin Suomen Pohjanmaallakin.⁸ Tornionlaaksossa on myös osoitettu käytetyn vanhaa lounaissuomalaista murretyyppiä. Tätä taustaa vasten esittivät suomalaiset ja ruotsalaiset etnologit Kustaa Vilkuna ja Phebe Fjellström 1940-50-luvulla teorian, että suomalainen talonpoikauskulttuuri ”kainuunasukkaineen” olisi jo 1500-luvulla levittäytynyt etelään Skellefteån saakka.

Historioitsija Sune Åkermann on löytänyt 1550-luvun lähteistä Luulajan ja pohjoisen Norrbottenin väliseltä alueella mainintoja erityisistä suurperheistä, jotka olivat harvinaisia länsieurooppalaisissa yhteisöissä mutta tyypillisiä Itä-Euroopassa. Tämä suurperhemuoto ei to-dennäköisesti ollut ruotsalaista alkuperää, kos-ka Savossa, Karjalassa ja Venäjällä tällaista suurperheen organisointimuotoa oli tavattu kas-kiiviljelyn ja eräkulttuurin harjoittajien keskuudessa 1200-1500-luvuilla.⁹ Itäisen kulttuurin aineellisten ja historiallisten esiintymien yhteensopivuus ajassa ja tilassa on merkille pantavaa, ja osoittaa että Norrbottenin suomenkielinen kulttuuri oli levinnyt aikoinaan Skellefteån eteläpuolelle. Tämän uudemman rautakauden aikaisen muinaisen ’Kveenien maan’ ja 1400-1500-luvulla vallinneen suomenkielisen suurperhekulttuurin väliseltä ajanjaksolta ei löydy kuitenkaan todisteita asutuksen jatkuvuudesta.

Kveenit Pohjois-Norjassa

Vanhan markkinapaikan välittömästä läheisyydestä Naavuonon (Kvænangen) Badderenista löydettiin maasta pronssinen riipuskoru, joka on peräisin Laatokan alueelta noin 900-lu-

vulta. Tämä osoittaa, että Pohjois-Norjan ja Pohjanlahden itäisten alueiden välillä on ollut yhteyksiä jo hyvin varhain. Emme kuitenkaan tiedä milloin ensimmäiset kveenit saapuivat Pohjois-Norjaan. Useat muinaisnorjalaisesta asutuksesta kertovat löydöt Pohjois-Tromssin uloimpien vuonojen rannoilla, mm. Naavuonossa, ovat merkkinä muinaisnorjalaisen asutuksen olemassaolosta ainakin

Kuvio 1. Vanhimmat maininnat Pohjois-Norjan kveeneistä kirjallisissa lähteissä.

joinakin yksittäisinä jaksoina¹⁰. Täten nimi Kvæningen voi olla peräisin rautakaudelta, siis ennen 800-lukua, jolloin vuonojen nimi saattoi muodostua etutavusta *kvæn-* ja muinaisnorjalaisesta *-angr-* pääteestä, samalla tavoin kuten myös väitetään muodostetun Gratangen, Malangen, Salangen ja Varanger.

Se, että vanhimmat havainnot kveeneistä Pohjois-Norjassa käyvät yksiin vanhimpien säilyneiden verokirjojen kanssa, viittaa siihen että kveenejä oli täällä jo keskiajalla. 1520-luvulta (1521) lähtien löytyy vain yksi havainto kveeneistä Pohjois-Norjassa, todennäköisesti Kierualta (Skjervøy), kun taas 1560-luvulta (1567) kveeneistä on mainintoja sekä Kierualta Pohjois-Tromssissa että Kiiperistä (no. Kiberg) Varengissa. 1590-luvulla kveenejä asui verokirjojen mukaan sekä Varengissa että Alattiassa, ja 1600-luvulla kveeneistä löytyi mainintoja Kvalsundista, Alattiosta, Pohjois-Tromssista ja Varengista.

Todisteet Pohjois-Norjan kveeniasutuksesta ennen 1600-lukua ovat harvalukuisia, mutta sitä vastoin geografiselta levikiltään yllättävän laajoja. (kts. kuvio 1.) Tämä voidaan tulkita merkiksi sesonkimaisesta työsiirtolaisuudesta Pohjois-Norjan rannikolle. Tällainen kalastusretki-toiminta oli aikoinaan laajalle levinnyttä ja vakiintunut osa suomalaisten talonpoikien eräkult-

tuurista Pohjois-Ruotsin (ja Pohjois-Suomen) Lapissa, mistä he raivaamiltaan maataloilta käsin tekivät pitkiä kausivaelluksia muualla Lapissa sijainneille kalastus- ja metsästyspaikoille. Koska näitä suomalaisia kausimuuttajia ei rekisteröity norjalaisissa lähteissä 1700-1800-luvulla, voidaankin kysyä, tuli-siko 1500-1600-luvun lähteissä mainittujen kveenien katsoa edustavan pysyvää pohjois-norjalaista kveeniasutusta.

Olivatko kveenit etninen ryhmä?

Suora yhteys saaganaikaisten lähteiden kveenien ja Pohjois-Norjaan 1500-1700-luvuilla saapuneiden suomalaisten maahanmuuttajien (kveenien) välillä on sen verran epäselvä, että tältä pohjalta ei näytä olevan mahdollista perustella kveenejä etniseksi ryhmäksi.

Antropologi Glifford Geertzin mukaan nationalismi ja etnisiteetti voidaan määritellä objektiivisemmin sellaisten elementtien avulla kuin sukuperä, kieli ja tavat, jotka ovat alunperin kuuluneet tietylle ryhmälle ihmisiä. Historioitsija Svein Tägil väittää, että identiteetti perustuu useimmiten ”by a combination of various components: language, religion, customs, traditions, symbols and history”.¹¹

Sosiologi Anthony Smith määrittelee etnisen

ryhmän seuraavasti:

*"An ethnic croup is a type of cultural collectivity, one that emphasizes the role and myths of descent and historical memories, and that is recognized by one or more cultural differences like religion, customs, language or institutions. Such collectivities are double 'historical' in the sense that not only are historical memories essential to their continuance but each such ethnic is the product of specific historical forces and is therefore subject to historical change and dissolution".*¹²

Smith tekee eron etnisen kategorian ja etnisen yhteenkuuluvuuden välille. Etnisellä kategorialla tarkoitetaan väestöä, jota ulkopuoliset tarkastelevat omana yksikkönään, mutta joka itse ei tiedosta "erilaisuuttaan" tai jolla on vain hämärä käsitys siitä, että he muodostavat oman yhtenäisen ryhmänsä. Etnisen yhteenkuuluvuuden Smith määrittelee siten, että vähintään osa ryhmästä käsittää itsensä kuuluvan yhtenäiseen etniseen ryhmään, jolla on yhteinen historiallinen alkuperä, yhteinen kotimaa ja yhteinen kansallistune.

Pohjois-Norjassa Kvenlandin perinne näyttää eläneen kauan. Vanhimmissa lähteissä 1500- ja 1600-luvulla "søefinner"-merkintöjen (merisaamelaiset) joukosta löytyy henkilöitä, jotka on merkitty *kveeneiksi* (qvæn) tai "syntynyt *Kveenien maassa*" (født i Qvænland). Ensimmäisen vuonna 1701 tehdyn väestönlaskennan mukaan Pohjois-Tromssissa oli kolme ja Alattiossa yksi "Kvenlandissa syntynyttä" henkilöä. Pohjois-Tromssin henkilöiden osalta nämä tiedot toistuivat 1740-luvulla. Vuonna 1717 lähetysaarnaja Thomas von Westen kertoi, että Alattiossa oli monta hyvää kirvesmiestä, jotka olivat "Kveenien maasta"¹³ lähtöisin, ja vastaavasti vuonna 1721 oli Kierualla kaksi "kveenimaalaista" puuseppää. Erään 1740-luvulta peräisin olevan lähteen mukaan Kvenland eli Kveenien maa oli alue, joka ulottui 20 km länteen ja 20 km itään Tornion Tornionjokea.¹⁴

1700-luvulla suomalaisen kulttuuritaustan omaavia henkilöitä kutsuttiin Pohjois-Norjassa kveeneiksi. 1740-luvulla majuri Peter Schnitler kuvasi kveenejä seuraavasti:

*"Qväänit (näin kutsutaan tässä Maassa Tornion Lapista ja Itä-Suomesta saapuneita Ruotsalaisia talonpoikia) .. "Ne niinkutsutut Qväänit ovat Ruotsin Tornion Lapista ja Suursuomesta tänne tulheita Ruotsalaisia talonpoikia, jotka ovat Norjalaista maata raivanheet ja rakentanheet, ja jotka ovat pysyvästi yhteen paikkaan jäänheet asumaan".*¹⁵

Vuonna 1746 rovasti Morten Lundin majuri Peter Schnitlerille lähettämän kirjeen mukaan käyttivät Alattion kveenit itsestään nimitystä "suomalaiset", norjaksi "finner" tai "finnlendere".¹⁶ Finnmarkussa korostettiin kveenien itäistä alkuperää ja taidokkuutta, näin kirjoitti mm. amtmanni (su. maaherra) Sommerfeldt Finnmarkussa vuonna 1793:

*"Sellainen kansa kuin - ruottalaiset karjalaiset eli Qväänit, kuten näitä tavallisimmin nimitetään -on taitavaa väkeä"...*¹⁷

Alattiolainen pappi Fredrik Rode mainitsi 1830-luvulla kveenit seuraavasti:

*"Qvääneillä tarkoitetaan täällä samaa mitä Ruottissa Suomalaisilla, toisin sanoen kaikkia niitä, jotka puhuvat suomia tai jota myös kutsutaan - karjalan kieleksi".*¹⁸

Pohjoiskalotilla, etupäässä Pohjois-Norjassa, käytettiin vanhemmissa lähteissä käsitteparia *kveeni* (kven) ja *Kveenien maa* (Kvenland). Jouko Vahtolan tulkinta, että kven-käsite (= su. kainuu) on muinaisnorjalaista perua, voisi selittää miksi kveeneistä löytyy jokseenkin harvoja mainintoja ruotsalaisissa ja suomalaisissa lähteissä, mutta sitävastoin lukuisia pohjoisnorjalaissa lähteissä. Pohjois-Norjassa kveeninimitystä käytettiin Perämeren sisäosien ympäristössä varhain keskiajalla asuneesta väestöstä sekä suomalaisen kielitaustan omaavista 1500-1800-luvuilla saapuneista siirtolaisista.

Finnmarkussa kveenejä kutsuttiin 1800-luvulla usein karjalaisiksi, mikä saattaa johtua siitä, että monet näistä saapuivat itäisiltä seuduilta, aivan venäläisen Karjalan vastaisilta alueilta. Qvigstadin mukaan kansan suussa 1800-luvulla oli tavallista kutsua kveenejä "suursuomalaisiksi" (no. storfinlendere) tai "ryssäkvääneiksi" (no. russekvæn), kun Tromssissa haluttiin korostaa, että tämä oli peräisin Suomesta eikä

Ruotsista. Varengissa kutsuttiin Muurmännin ja Venäjän karjalaisia ”ryssäkvääneiksi”.¹⁹

1820-luvun loppupuolelta peräisin olevassa etnologisessa matkakuvauksessa V.M. Keilhau määritteli Alattiojoen varrella asuvat kveenit omaksi kansanryhmäkseen eli ”en nation” (tuolloinen kansanryhmämääritelmä), jonka käyttämä kieli, sauna, vaatetus, reet ja valjaat olivat suomalaisia kulttuurin tunnusmerkkejä.²⁰ Se, että lähteissä korostettiin kveenien kieltä, saunaa, vaatetusta ja valjaita juuri suomalaisina kulttuuri-elementteinä ja että kveenit omassa keskuudessaan kutsuivat itseään ”suomalaisiksi” näyttää osoittavan, että vanhemmissa lähteissä kveenit mainittiin Smithin terminologian mukaisena etnisenä kategoriana, toisin sanoen kveenien voidaan tästä näkökulmasta katsoa muodostavan oman etnisen ryhmänsä.

Etnisen luokittelun kriteerit Pohjois-Norjassa ennen 1850-lukua

Millaisten kriteerien pohjalta Pohjois-Norjan asukkaat jaettiin eri kansanryhmiin, ja voimmeko varauksettomasti hyväksyä tuolloiset etniset ”leimat”, jotka suurelta osin olivat norjalais-tanskalaisen tai ruotsalaisen byrokratian tuottamia?²¹ Eräessä Pohjoismaiden monista keskiaikaisista kansanryhmien nimityksistä tehdyssä tutkimuksessa ruotsalainen arkeologi Thomas Wallerström korostaa, että etniset tunnusmerkit, joita halutaan mitata kirjallisissa lähteissä, olisi tulkittava semanttisesti, jotta voitaisiin arvioida missä määrin niillä on identiteettiä luova merkitys kansanryhmälle itselleen, esimerkiksi saamelaiden ja kveenien ydinryhmässä eli sisäryhmässä (in-gruppe). Koska ’lapp’, ’finn’ ja ’kven’ olivat muiden käyttämiä ryhmänimiä ja Wallerströmin mukaan useimmiten myös sisäryhmän ulkoryhmästä käyttämiä alentavia haukkumanimiä, ei niitä voida tulkita historiallisiksi tunnusmerkeiksi henkilön kuuluvuudesta tiettyyn etniseen ryhmään.²²

Just Qvigstadin mukaan Pohjois-Norjan viranomaiden vanhemmissa lähteissä käyttämät nimikkeet ’finn’ ja ’lapp’ olivat merkinä

saamelaisesta elämänmuodosta, mistä johtuen saamelaiset epäsuorasti määriteltiin omaksi etniseksi ryhmäkseen²³.

Myöhemmät historialliset tutkimukset Vesterålenissa osoittavat, että vanhemmissa lähteissä esiintyvien henkilöiden nimitykset ’lapp’ ja ’finn’ toistuvat myös muissa samasta henkilöstä kertovissa lähteissä (esimerkiksi kirkonkirjoissa), joten tällaisen nimityksen omaavien henkilöiden katsotaan siis olleen etnisyydeltään saamelaisia.²⁴ Eräs Etelä-Tromssissa tehty tutkimus osoittaa, että merisaamelaisista käytettiin nimitystä ’finder’ ja tunturilla asuvista poronhoitoa harjoittavista saamelaisista nimitystä ’lapper’²⁵. Lars Ivar Hansenin mukaan viranomaiset vanhemmissa kirjallisissa lähteissä olivat suorittaneet merisaamelaiden etnisen kategorisoinnin näiden kielen tai ulkoisten ja aineellisten symbolien kuten pukujen pohjalta. Tällainen kategorisointiperusta oli 1600-1700-luvulla vakaa siitä huolimatta, että saamelaiden veronmaksajien lukumäärä vaihteli Etelä-Tromssissa vuodesta toiseen.²⁶

Tutkimukset viranomaiden vanhemmissa lähteissä käyttämistä kansanryhmien nimityksistä osoittavat, että Thomas Wallerströmin teorian pidättyväisyys niiden tulkittamisesta etnisinä merkittävyydenä on mielenkiintoinen, mutta käytännössä tällä on vain vähäistä merkitystä saamelaiden ja kveenien tunnistamistyössä varhaisemmassa Pohjois-Norjan historiassa. Vanhemmissa lähteissä käytetyistä ’finn’ ja ’lapp’-nimikkeistä tehdyt tutkimukset näyttävät poikkeuksetta osoittaneen näiden henkilöiden todellakin olleen saamelaisia. Tätä taustaa vasten voidaan määritteet ’finn’ (merisaamelainen) ja ’lapp’ (porosaamelainen) tulkita saamelaisryhmän ryhmäetnonymyiksi, koska niitä käytettiin erojen kategorisointiin. Saamelaisen elämänmuodon lisäksi ne tuovat esille sen, että kyseiset henkilöt olivat saamelaisia eivätkä norjalaisia tai kveenejä.

Kveeni - ryhmäetnonymy?

Käyttämällä ’finn’ ja ’lapp’-nimikkeitä halusivat Pohjois-Norjan viranomaiset vanhemmalajalla *tuoda* yksittäisen henkilön *saamelaisen etnisiteetin näkyville*. Tulemme tässä tekemään

vastaavanlaisen analyysin varhaisemmin käytetyn *kveeni*-määritelmän taustoista. Oliko 'qvæn' sattumanvarainen määritelmä, jota käytettiin myös muista kuin kveeneistä? Oheinen analyysi on tehty 1700-1800-luvuilla Pohjois-Tromssissa ja Alattiossa asuneen väestön pohjalta.

Useimmat Pohjois-Norjan ja Alattion kveenit on *leidangen*-verolistoissa (erityinen rannikkoaluiden maksama vero meripuolustusvoimien ylläpitämiseksi) mainittu "*finner*" (saamelaiset) tai "*sjøfinner*" (merisaamelaiset) otsikkojen alla ja merkitty asuneen matrikkeli-tilojen ulkopuolella. Vasta 1700-luvulla kolme Alattion kveeniä mainittiin verolistoissa "*norjalaiset*"-otsikon alla. Nämä kveenit asuivat vakituisesti norjalaisten talonpoikien luona, mutta heistä on kuitenkin tehty lisämaininta *kveeni*.²⁷

Tässä täytyy erottaa nimitykset "saamelainen" ja "norjalainen", ja ne tulee ensisijaisesti ymmärtää "*kameraaliseksi luokitteluksi*", toisin sanoen verotekniseksi yhteiskategoriaksi, missä "*norjalaiset*" asuivat matrikkeli-tiloillaan ja "*saamelaiset*" matrikuloimattomilla saamelaisen raivaustiloilla. Majuri Peter Schnitler väitti, että 1740-luvulla oli vaikeaa erottaa kveenejä merisaamelaisista, koska nämä asuivat merisaamelaisen kanssa ja näiden kahden kielen välillä oli paljon yhtäläisyyksiä. Just Qvigstadin mukaan siitä syystä useammat kveenit kuin mitä hän oli väitöskirjassaan tunnistanut,²⁸ oli lähteissä merkitty Pohjois-Norjan rannikkoalueiden merisaamelaisen joukkoon "kildetause kvener", toisin sanoen he eivät saaneet omaa kveeni-identiteettiään esiin, vaan pysyivät lähteissä "näkyvämmänsä kveeneinä".

Terje Henninen teki ensimmäisenä Qvigstadin jälkeen paikallistutkimuksia 1700-luvun pohjoisnorjalaisissa lähteissä pro gradu-työnsä yhteydessä, joka käsittelee kveenien muuttoliikettä Alattioon.²⁹ Hän painotti tutkimuksessaan kveenasutuksen rekonstruoimista Alattiossa vuodesta toiseen ilman että olisi tutkinut kveenien kameraalisen etnisyyden muutoksia, toisin sanoen "kveeniuden" tunnusmerkkien variaatioita verolistoissa pitemmältä jaksolta. Jotta voisin verrata Alattion materiaalia Pohjois-Tromssista löytämäni materiaaliin, olen

analysoinut kveenien kameraalia etnisyyttä Alattiossa siinä muodossa, jossa se tulee esiin vuotuisissa *leidangen*-verolistoissa vuosina 1700-1765.³⁰ Tässä ensimmäisessä kveenien kameraalisen etnisiteetin diakronisessa tutkimuksessa laajemmalla alueella Pohjois-Norjassa olen ottanut voutien vuotuisen verokirjanpidon kveenien nimeämis-käytännön analyysin kohteeksi.³¹

Näennäisesti Pohjois-Norjan 1700-luvun lähdemateriaali osoittaa, että on *täysin sattumanvaraista milloin ja missä lähteissä* kveeneille on merkitty etninen tunnusmerkki, siis merkitty sanalla 'qvæn'. Alattiossa on kveenit useissa tapauksissa mainittu vuotuisissa manttaalilistoissa (*leidangen*-vero) 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla ilman qvæn-merkintää.³² Muista senaikaisista tai sitä uudemmissa lähteistä Henninen löysi kuitenkin huomattavasti useampia kveenejä kuin *leidangen*-veroluettelosta, ja useampia kveenejä kuin Qvigstad vuonna 1921. Useasti monien henkilöiden nimet ovat olleet listassa vuosikausia ilman tunnusmerkkiä, kunnes heidät taas vuosia myöhemmin on merkitty *kveeneiksi* *leidangen*-verokirjoissa. Tällaista esiintyy myös Pohjois-Tromssissa, ja tämä variaatio on osoituksena siitä, että etnisten ryhmien esille tuominen oli aiemmin riippuvainen sekä ajankohdasta että vallitsevasta tilanteesta.

Usein on väitetty, että etnisyys on jotakin joka luodaan ja jota voidaan muuttaa. Etnisyys olisi siis eräänlainen dialogi yksilön ja etnisen ryhmän omaan identiteettiin kohdistuvan näkemyksen ja osittain ulkopuolisten ryhmään kohdistuvan näkemyksen välillä. Tällöin korostuu etnisyyden rationaalisuus, toisin sanoen että sitä voidaan tarkastella instrumentaalisenä näkemyksenä. Huomioitavaa on myös se, että etnisen ryhmän identiteetti tulee merkitykselliseksi suhteessa "toiseen", eli vasta kontaktissa muihin etnisiin ryhmiin määräytyy etnisen ryhmän oma identiteetti. Fredrik Barthin mukaan kontaktissa muihin etnisiin ryhmiin omat etniset tekijät tulevat tärkeiksi ja merkityksellisiksi.³³ Sosiaaliantropologi Thomas Hylland Eriksen kutsuu prosessia stereotypisoimiseksi, sillä se edistää ryhmien välistä rajanvetoa missä usein

tietyt, valikoidut selitykset johtavat ryhmien välisten erojen ylikorostamiseen.

Etnisyyden tarkastelussa on myös eroteltu mitä etnisiä erityispiirteitä ryhmille voidaan antaa, ja mille taas on lähtökohtana kielellinen tai kulttuurinen ryhmän yksittäisen jäsenen "itseidentifikaatio". Hylland Eriksenin mukaan sellainen identifikaatio tapahtuu useimmiten kanssakäymisen vaikutuksesta tai vastakkaisuudessa "toiseen tai toisiin", mutta se tapahtuu myös tilannesidonnaisesti, toisin sanoen siten, että kollektiivinen yhteenkuuluvaisuuden tunne voi muuttua tilanteesta toiseen.³⁴

Pohjois-Tromssista löytyy useita esimerkkejä miespuolisista kveeneistä, jotka asuivat samalla seudulla samaan aikaan joko saamelaistiloilla tai matrikuloiduilla naapuritiloilla, mutta jotka silti on merkitty lähteisiin eriävillä etnisillä tunnusmerkeillä. Grunnvågissa ja Kåfjordin Trollvikissa asuivat v. 1711 Anders Andersen ja Bertil Hansen. Anders merkittiin *kveeniksi* vuonna 1715, mutta Bertil vasta 1723. Samoin kävi vuonna 1711 Raisin Elvenesissä asuneille kahdelle kveenille Clausille ja (toiselle saman nimiselle) Anders Andersenille. Anders nimettiin *kveeniksi* jo vuonna 1713, kun taas Claus vasta 1723. Valanissa Naavuonossa (Kvænangen) asui myös kaksi kveeniä, Lasse Eriksen ja Ole Olsen. Ole merkittiin *kveeniksi* heti saavuttuaan Valaniin 1712, mutta hänen naapurinsa Lasse, joka vuonna 1701 oli 26-vuotias ja syntyjään Ruotsista, esiintyi lähteissä useita vuosia vuoden 1710 jälkeen ilman kveenitunnusta. (kts. taulukko 1)

Oliko kyläläisten mielestä niin, että viimeksi saapuneella Olella oli enemmän kveenille ominaisia fyysisiä tai kielellisiä piirteitä kuin Lassella? Tähän eivät lähteet anna minkäänlaista vastausta. Siitä syystä täytyykin nyt tarkastella, milloin ja minkälaisissa tilanteissa

kveeni-nimitystä käytetään, ja pyrkiä löytämään mahdollinen käyttömalli, jota voidaan tulkita tiettyyn suuntaan. Veronmaksajina nämä kaksi kveeniä on merkitty useimmiten kuten Ole Olsen *qvæn* ja Lasse Eriksen. Mutta kun sekä Ole että Lasse vuosina 1717 ja 1721 halusivat vuokralle Skorpan saarelle, joutuvat he tuolloin suhteeseen "muihin" (saamelaiset asukkaat) ja heidät nimetään "toisiksi kveeneiksi"³⁵ (2-de *qvæner*). Tämä osoittaa, että kyläläisillä oli tarve merkitä molempien "kveeniys", joka poikkesi jonkin verran alueella vallitsevan saamelaisenemmistön identiteetistä.

Pohjois-Tromssista löytyy myös muita henkilöitä, joiden patronyymit eli sukunimet on korvattu vain *kveeni*-merkinnällä. 1700-luvun alkupuolella kveenimiehet Mikkel Pellag Nilsen Yykeänvuonon perukasta ja Nils Nilsen Ullsfjordenista mainitaan lähteissä usein vain nimellä Mikkel *Kveeni* (*Qvæn*) ja Nils *Kveeni*. Näin kävi myös kolmannelle kveenille Mathias Olsenille Kieruan Follesøyalla. Tällaiselle käytännölle löytyy kaksi tulkintaa: nämä kveenit ovat voineet olla yksittäisiä tapauksia alueella, tai he ovat olleet niin tunnettuja ja merkittäviä henkilöitä, että kyläläiset pitivät riittävänä kutsua heitä vain etunimeltä ja kveeniryhmään kuuluvina. Nils *Qvæn* Ullefjordissa ja Mathias *Qvæn* Follesøyalla olivat aikoinaan ainoita kveenejä kylissä, joiden väestö koostui saamelaisista. Mikkel *Qvæn* taas asui Yykeänvuonon (Lyngenfjord) perukassa muiden kveenien joukossa, jotka mainitaan lähteissä sekä täydellä nimellä että myös kveeneinä. Lähemmät tutkimukset Mikkel Pellagin elämästä osoittavat, että tämä oikeusprotokollien mukaan oli usein sanaharkassa tanskalais-norjalaisten viiranomaisten kanssa,³⁶ mikä puolestaan kertoo että tässä tapauksessa Mikkelin voimakas persoonallisuus oli syynä kyläläisten ja rahvaan

	1701	1711	1712	1715	1716	1717	1718	1719	1721	1723	1726	1730	1733			
Lasse Eriksen	-	-	-	x	-	-	-	-	-	x	x	x	-	x	-	x
Ole Olsen			x	xx	xx	x	x	x	x	x	x	xx	xx	xx	x	

- : ei kirjattu kveeniksi, x: kirjattu kveeniksi (qvæn), - ja x: kaksi eri lähdetä samana vuonna

Taulukko 1: Kahden Pohjois-Tromssin Naavuonossa (Kvænangen) asuneen kveenin merkintöjen variaatiot

antamaan kveeninimitykseen.

1720-luvulla alettiin saamelaisten raivaamalla maanviljelysalueilla (saamelaisille annettulla verovapaalla maalla nk. ”finnerydningillä”) asuvista henkilöistä käyttää sellaisia ryhmäkattegorioita kuin ’finne’ ja ’søefinne’. Tämän viranomaisten uuden lisääntyneen kiinnostuksen syynä oli luultavasti Tanska-Norjan monivuotinen sota Ruotsia vastaan. Heti suuren Pohjan sodan (1701-20) jälkeen vuonna 1723 tehtiin suurempi ’finnerydningien’ kartoitus verotusmielessä. Vuosittaisissa saamelaistilojen selvityksissä (*”designation over finnerødninger”*) viranomaiset rekisteröivät näiden asukkaat ja paljonko heillä oli maata käytössään. Tiukentuneen rekisteröinnin seurauksena ”finnerydningien” lukumäärä nousi, niin että kun niitä vuonna 1723 oli 20 niin vuonna 1730 niitä oli jo 83 kappaletta. Vuodesta 1737 lähtien Pohjois-Tromssissa tehtiin vuosittain asiakirja, jossa selvitettiin missä määrin miespuoliset asukkaat olivat ’søefinnejä’ (merisaamelaisia), ’finnejä’ (porosaamelaisia) tai ’kveenejä’, mutta vain kveenien asumisajan pituus noteerattiin.

Näyttäisi luonnolliselta tulkita tämän kveenien asumisajan ja maanviljelysalueen käytön rekisteröinnin muodossa ilmaantuneen lisääntyneen kiinnostuksen johtuneen ulkoisista tekijöistä, kuten rajaneuvotteluista Ruotsin kanssa. Norjalaisen puolen johtaja majuri Peter Schnitler kartoitti sekä merisaamelaisten että ruotsalaisten porosaamelaisten lukumäärät. Viimeksimainitut muuttivat vuosittain kevät- ja kesälaitumille Pohjois-Tromssin rannikolle ja syys- ja talvilaitumille Kautokeino-Kaarasjoki-alueelle ja Enontekiön pitäjään. Voutien lisämaininnat kveeneistä voidaan tulkita tässä samaan tapaan Tanska-Norjan viranomaisten erityiseksi toivomukseksi merkitä asiakirjoihin kveenien aiempi vieraan valtion (Ruotsin) alamaisuus. Samoilla perusteilla kuin aikaisemmin 1720-luvun jälkeen mielenkiinto kohdistettiin Pohjois-Tromssissa asuviin entisiin Ruotsin porosaamelaisiin ja merisaamelaisiin ja näiden vierasmaalaiseen taustaan. Tulkinta näyttää ymmärrettävältä, koska erityisesti vuodesta 1751 lähtien kun Ruotsin ja Norjan välinen rajalinja vedettiin, kveenien lukumäärä lähteis-

sä laskee. Voidaan tietenkin ajatella, että monet kveenit muuttivat pois alueelta. Vuotuiset leidangin-veroluettelot, joissa seurattiin hyvin tarkkaan asukkaiden muuttoliikkeitä, eivät osoita merkkejä suuresta kveenien poismuutosta vuoden 1750 tienoilla sen enempää Alattioista kuin Pohjois-Tromssista. Muuttoliikkeellä tätä kveenien lukumäärän laskua ei siis voida perustella. Alattiossa näkyy selvä kronologinen yhteys rajanmuodostamisen ja voimakkaan kveeniväestön vähenemisen välillä, kun taas itäisempien alueiden voutit Kautokeinoon ja Avjovarren alueilla vuodesta 1751 lähtien lopettivat kveeni-merkinnät manttaalilistoistaan kokonaan.³⁷

Kveenien katsottiin poikkeavan identiteetiltään merisaamelaisista. Historioitsija Henry Minden mukaan Alattiossa suomalaisia (siis kveenejä) pidettiin selvästi omana etnisenä ryhmänä, joka poikkesi sekä norjalaisista että saamelaisista³⁸, kun taas antropologi Ivar Bjørklund pitää varmana, että Naavuonossa kveeni-nimitystä käytettiin suomenkielisistä Tornionlaaksosta ja Ruotsista saapuneista maahanmuuttajista³⁹.

Ei ole olemassa minkäänlaisia lähteitä, joista ilmenisi miten kveenit aiemmin omissa sisäryhmissään kutsuivat jäseniään, vaan ainoastaan siitä, miten viranomaiset ja muut vallanpitäjät heitä nimittivät.

Einar Niemi on tehnyt selvityksen kveeni-määritteestä ja sen historiasta yleisissä lähteissä 1700- ja 1800-luvuilla. Hänen mukaansa näyttää hyvin epätodennäköiseltä, että ”finne” eli suomalainen olisi ollut selvä sisäryhmänimitys kveenien keskuudessa. Yksi Niemen päätelmä on, että kveeni-nimitys oli vanha norjalaisten käyttämä nimitys suomalaisista ja näiden jälkeläisistä Pohjois-Norjassa.⁴⁰

Pohjois-Tromssissa ja Alattiossa tehdyt tutkimukset osoittavat kveeni-nimityksen olleen käytössä pitkään. Kun henkilöt 1700-luvun lähteissä mainittiin kveeneiksi, niin ennen 1760-lukua näin ei tapahtunut enää vain joinakin yksittäisinä vuosina, vaan useampien vuosikymmenten aikana. Kveenien kameraali eli verotuksellinen etnisyys oli toisin sanoen vakio, yksittäiseen henkilöön kytkeytynyt merkintä hyvin

pitkänä ajanjaksona. Pysyvät ja pitkät asutusjaksot samoilla alueilla vuonojen ympärillä löivät leimansa sekä kveenien että merisaamelaiden asutukseen Pohjois-Tromssissa 1700-luvulla. Vakituinen asutus ja vakinainen kameriaalinen eli verotuksellinen etnisiteetti toimii vastaväitteenä sille, että sel-laiset henkilöihin kytketyt kansanryhmien nimikkeet kuin 'finn' ja 'qvan' jne. olisivat lähteissä "fiktiivisiä" (keinotekoisia) etnisyyden määrittäjiä, kuten monet tutkijat ovat väittäneet. Tanskalais-norjalaisten voutien "ulkopuolelta" tehtyjen identiteettimäärittelyjen tulisi sitä vastoin tulkita heijastaneen ennemminkin fundamentaalisia, *vakiintuneita* etnisen yhteisön merkkejä, jotka aikoinaan olivat sekä kveenien itsensä että "muiden", sekä norjalaisten että tanskalais-norjalaisten voutien ja pappien havaittavissa. *1700-luvun lähteissä Pohjois-Tromssissa ja Alattiossa käytetty kveeni-nimitys tulisi mielestäni siis tulkita nimitykseksi henkilöistä, jotka olivat kveenejä, eli siis kveenien ryhmäetnonymiksi.* Tutkimukset osoittavat, että *kveeni*-määritelmä oli rajaava etnisen ryhmän nimitys siinä suhteessa, että sitä ei tämän ajan lähteissä käytetty henkilöistä, jotka olisi voitu tunnistaa merisaamelaisiksi.

Suomalainen lapinpappi Isak Fellmann väitti 1830-luvulla, että Etelä-Suomessa suomalaisia kutsuttiin 'finneiksi', kun taas Pohjois-Norjassa heitä kutsuttiin kveeneiksi, koska täällä oli saamelaisia nimitetty 'finneiksi' jo kauan sitten⁴¹. Tämä tuskin antaa kaiken kattavaa selvitystä asialle, koska sekä Perämeren alueella että Pohjois-Norjassa käytetty kveeni-nimitys voi olla lähtöisin pohjoisnorjalaisesta perinteestä ja muinaisnorjalaisesta kielestä. Monen vuoden ajan saamelaisten lähetyssaarnaajana toiminut Nils Vibe Stockfleth käytti vuonna 1848 Norjan suomalaisista kirjoittamassaan väitöskirjassa johdonmukaisesti kveeni-nimitystä sekä Etelä-Norjan metsäsuomalaisista että Pohjois-Norjaan muuttaneista suomalaisista. Tämä oli seurausta tuolloin vallinneesta käsityksestä, koska myös valtiollisissa rekisteröinneissä Etelä-Norjan metsäsuomalaisia nimitettiin kveeneiksi⁴², ja vuosina 1855 ja 1865 tehdyissä väestönlaskennoissa 'finn'-, 'lapp'- ja 'kven'-nimikkeitä käytettiin vastaavasti saamelaisista ja

kveeneistä.

Miksi suomalaisista Pohjois-Norjaan saapuneista asukkaista käytetty *kveeni*-nimitys sitten korvattiin *suomalaisella* (finne) 1800-luvun puolivälin jälkeen? Einar Niemen mukaan tähän oli syynä se, että professori J. A. Friis ja Ludvig Daa, jotka tekivät useita opintomatkoja Finnmarkkuun vuosina 1869-70, valitsivat myöhemmissä raporteissaan ja artikkeleissaan käyttäen saamelaisista nimitystä 'lapper' ja kveeneistä 'finner'⁴³. Valinta oli merkityksellinen, koska seuraavassa Norjan valtion väestönlaskennassa vuonna 1875 otettiin "Friisiltä saatujen neuvon pohjalta" käyttöön vain kyseiset etnonymit 'lapp' (saamelaiset) ja 'finn' (suomalaiset), kuten väestötilastoista ilmenee.

Kveeniasutuksen jatkuvuus 1600- ja 1700-luvuilla Pohjois-Norjassa

Vanhemman tutkimuksen mukaan pysyvä kveeniasutus alkoi syntyä Pohjois-Norjassa vasta 1700-luvulla. Uudempi tutkimus on sitä vastoin osoittanut olevan perusteita sille, että Pohjois-Norjassa olisi ollut pysyvää kveeniasutusta jo 1600-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Vuodelta 1690 peräisin olevan lähteen mukaan eräs kveeniperhe kunta oli asunut Alattiossa 25 vuoden ajan, siis jo 1660-luvulta lähtien. Kveenien maahanmuutto alkoi siis *ennen* 1700-lukua, mutta kveenien laajempi siirtolaisuus sai vauhtia vasta myöhemmin. Maakunnallisesti katsoen näkyy merkkejä siitä, että 1700-luvun alkupuolella vain muutama kveeni on todistettavasti asunut Yykeänvuonon (Lyngenfjorden) eteläpuoleisella alueella, esimerkiksi Malangenissa, Balsfjordissa ja Ullsfjordissa. Sen sijaan useimmat kveeneistä asettuivat Pohjois-Tromssiin ja Länsi-Finnmarkkuun. Muutoin Länsi-Finnmarkussa asui vuonna 1705 yksi kveeni Kvalsundissa ja yksi Hammerfestissa.⁴⁴ Itä-Finnmarkussa asui erään lähteen mukaan vuodesta 1690 lähtien kolme kveeniä Vesisaaressa, mutta ei enää noin vuonna 1700. Vuonna 1701 kaupungissa mainitaan asuneen vain yhden naimattoman kveenin, joka toimi palveli-

jana (ks. kuvio 1.) Klekvikissä, Inkeassa (Ingøy) ja Måsøyalla on voinut asua kveenejä, koska mainittujen alueiden Adelaerin henkikirjoissa (1690) ja Knagin matrikkelpöytäkirjoissa (1694) ilmoitetaan, että monet henkilöt olivat syntyjään Ruotsista kuitenkin antamatta enempiä osviittaa siitä, olivatko nämä saamelaisia tai kveenejä.

Miksi juuri kveenit muuttivat Pohjois-Norjaan ja Länsi-Finnmarkkuun ennen 1700-lukua? Uudempien tutkimusten mukaan Tornionlaakson alueella koettiin 1660-1690-välisenä ajanjaksona useita kovia katovuosia. Katovuodet ja nälänhätä riehuivat myös vuosina 1708-09 ja 1716-19. Jo 1680-luvulta lähtien suomalaiset talonpojat pakenivat Pohjanmaalta länteen Tornionlaaksoon mm. venäläisten hyökkäyksiä, ja erään tuolloisen tornionlaaksolaisen kertomuksen mukaan yhdeksän perhekuntaa eli 45 henkeä jätti kotinsa vuonna 1684 ja muutti niinkin kauas pohjoiseen kuin Lapinrajalle (Lappmarksgrensa) tai Jäämerelle.⁴⁵ Pahimpien katovuosien aikana 1696-97 noin kolmanneksen Suomen asukkaista arvioidaan kuolleen nälkään⁴⁶. Vuonna 1697 kuusi Tornionlaakson Kangosesta saapunutta kveeniä ilmoitti Alattioon muuttamisensa syyksi nälänhädän.⁴⁷

Katovuosien aiheuttamat menehtymiset Pohjanmaan ja läntisen Tornionlaakson suomalaisväestön keskuudessa jäivät kuitenkin suuren Pohjan sodan (1701-20) aiheuttamien tappioiden varjoon. Erityisen paha tuhoa koitui venäläisten hyökkäyksistä. Joillakin seuduilla suomalainen asutus hävitettiin kokonaan. Myös Tornionlaakson suomalaiselta väestöltä ryöstettiin kotieläimiä ja viljaa, ja moni menetti henkensä venäläisten sotilaiden julmuuksissa 1716-1717. Historioitsijat arvioivat n. 8000 henkilön paenneen vuoteen 1717 mennessä Pohjanmaan vaarallisimmilta alueilta Kemiin ja Tornioon.⁴⁸ Suuret tappiot taistelukentillä pakottivat Ruotsin värväämään uusia sotilaita sekä korvatakseen kaatuneet että myös vahvistamaan ruotsalaista armeijaa venäläisiä vastaan. Erityisesti talollisten pojat joutuivat väenoton kohteeksi. Tästä syystä maatalojen jatkuvuus joutui uhatuksi. Sodan tuloksena alkoi suomalaisten pakolaisten suurvaellus sekä länteen että

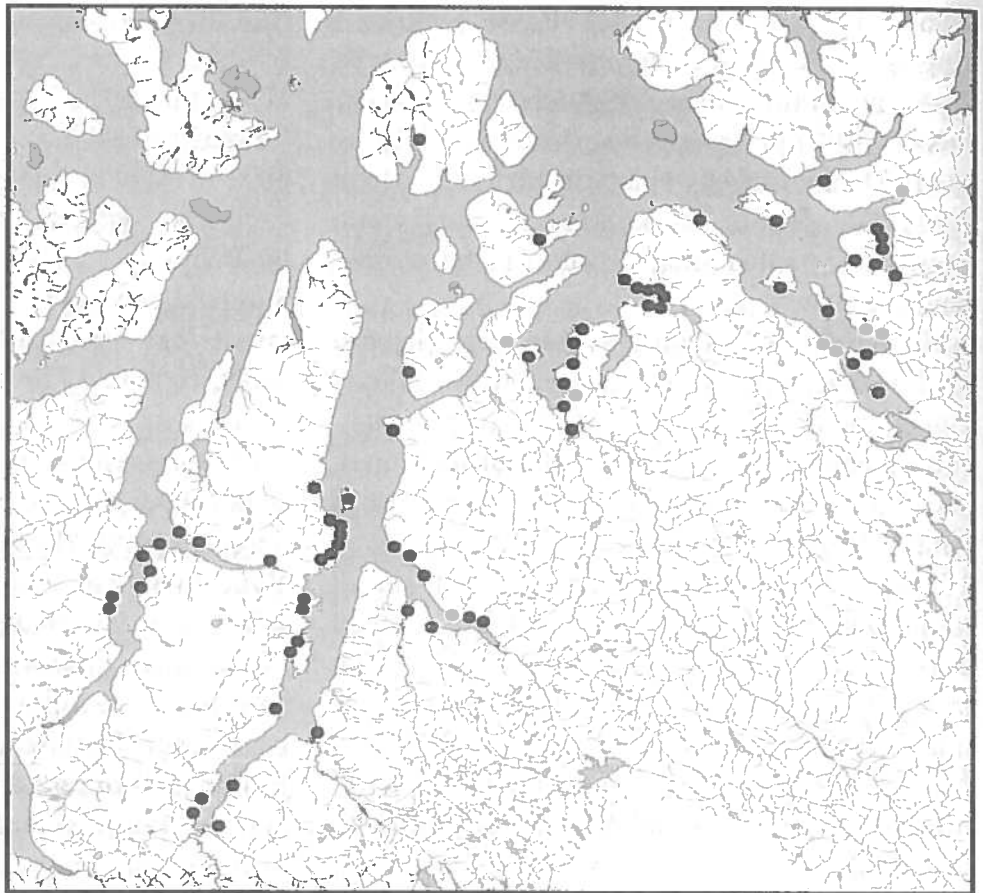
ruotsalaisille lappalaisalueille, mutta myös lyhintä tietä kohti Norjan rannikkoa Tornionlaakson kautta Pohjois-Tromssin Yykeään (Lyngen). 1712 saapui kveenimies nimeltä Anders Larsen Klintysk Pohjanmaalta, Limingan pitäjässä sijainneelta Tyskeligin tilalta Pohjois-Tromssin Kaivuonoon (Kåfjord). Suomalainen pappi Johan Wegelius asui luultavasti Raisissa (Nordreisa) 1713-16 ennen kuin hänet vuonna 1721 nimettiin Enontekiön kappalaiseksi⁴⁹. Vuonna 1714 ilmoitti joukko Alattioon saapuneita kveenejä tulonsa syyksi sodan jaloista pakenemisen⁵⁰. 1717 pakeni upseerin poika Mikkel Nielsen Pellag Tornion Yykeänvuonon pohjukkaan välttyäkseen ruotsalaiselta sotaväenotolta.

Vuosien 1737-43 välisenä aikana Pohjoiskalotilla koettiin seitsemän yhtäjaksoista katovuotta. Erityisen kovasti nämä koettelivat Kemin ja Tornion Lappia, missä vuosi 1742 lasketaan Pohjoiskalotin varhaisemman ajan pahimmaksi katovuodeksi.⁵¹ Suuri Pohjan sota (1701-1721) teki lopun Ruotsi-Suomen suurvallata-asemasta Euroopassa, mistä todennäköisesti johtui se, että valtakunnan itäisten alueiden asukkaat joutuivat useammin venäläisten hyökkäysten kohteiksi. Ruotsin ja Venäjän välisen pikkuvihan aikana (1741-43) venäläiset etenivät Oulujoelle asti, uhkasivat Tornionlaaksoa ja vaativat uskollisuuspöytäkirjoja sen asukkailta. Tästä syystä monet pakenivat Tornionlaaksosta ylöspäin. Vuonna 1740 eräs kveeni ja hänen kolme poikaansa saapuivat Muonionniskasta Finnmarkun Polmakkiin välttyäkseen sotaväen otolta taistelussa venäläisiä vastaan⁵². Erik Mikkelsen oli yksi neljästä kveenitalollisesta, jotka saapuivat vuonna 1743 Pohjois-Tromssin Naavuonoon ”Muonionniskasta Enontekiön joelta”, uloimmasta 12 ruotsalaisen perhekunnan talonpoikaiskylästä Tornion Lapista⁵³. Torniolainen kveenimies Jakob Nystedt kävi useamman kerran Yykeänvuonon perukalle ennen kuin hän vuonna 1743 asettui lopullisesti Yykeään asumaan.

Rauhaa, maata ja kalaa

Suuren Pohjan sodan jaloista paenneille siviileille, sotilaille ja asevelvollisille ovat Pohjois-

Norjan vuonot varmasti vaikuttaneet idyllisiltä ja rauhallisilta. Hyvät kalastusmahdollisuudet olivat monelle suomalaiselle jo entuudestaan tuttuja, olivathan nämä jo aiemmin tehneet kalastusretkiä Pohjois-Tromssin kalaisille vuonoille. Suomen ja Ruotsin Lapissa järvikalastus oli tärkeä osa suomalaisten eräkulttuuria ja tervetullut lisäelinkeino maanviljelyn ohessa. Niin Ruotsin kuin Norjankin puoleisessa Lapissa oli tarjolla runsaasti sekä asuinpaikkoja että viljelyyn sopivaa maata. Pohjois-Tromssin merisaamelaiset perhekunnat asuivat verovapailla saamelaispalstoilla eli "finnerydningeillä", joilla

Kuvio 2. Geografinen esitys Pohjois-Tromssin saamelaistilojen eli "finnerydningien" sijainnista Pohjois-Tromssissa 1700-luvun alussa. Katkoviivoitettu alue kuvaa matrikkelitilojen sisimmän rajan Pohjois-Tromssissa vuonna 1701. Kuvio: Helge Guttormsen

la asuttiin tiettyinä aikoina vuodesta elinkeinomahdollisuuksista riippuen. Norjan kuningas tarjosi aikoinaan saamelaisille maata ilman että näiden täytyi maksaa vuotuista maanvuokraa sillä ehdolla, että nämä muuttaisivat tuntureilta ja asettuisivat asumaan pysyvästi meren rannalle. Lähteiden mukaan vain Nordlannin ja Tromsin viranomaiset toimivat tällaisella "finnerydning"-periaatteella. Noin 1700-luvulle asti Pohjois-Tromssin vuonojen sisäalueilla oli vain "finnerydningejä" eikä ainoinkaan matrikkelitilaa. Tämä voi johtua siitä, että saamelaiset joutuivat 1500-1600-luvulla vetäytymään tunturiseudulta rannikolle norjalaisten painostuksesta. Silti ei voida täysin sulkea pois mahdollisuutta, että tämä oli tulosta saamelaisesta toimintastrategiasta, jonka tuloksena merisaamelaisilla oli vuonoalueilla asuaan lyhyt matka sekä tunturin metsästys- ja laidunalueille että vuonokalastukseen. Tämä yli 80 saamelaispalstan eli "finnerydningin" muodostama leveä vyöhyke syvällä pitkien vuono-

jen rannoilla oli hallitseva piirre Pohjois-Tromssissa (ks. kuvio 2.). Antropologi Ivar Bjørklundin mukaan ensimmäiset kveenit eivät kuitenkaan voineet asettua asumaan Pohjois-Tromssin vuonoille niin helposti, koska matrikkelitilat sijaitsivat vain vuonojen ulomissa osissa tai täysin vuonoalueen ulkopuolella. Hän väittää, että 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla kveenien täytyi pakosta tai tietoisesti piiloutua saamelaisen "kulttuuriprofiiliin" taakse, jotta he täten pääsisivät saamelaisen sosiaalisen verkoston piiriin⁵⁴. Kveeniasutuksen ilmestyminen ja sopeutuminen vuonoalueille on Bjørklundin tutkimuksessa esitetty uutena ilmiönä, samoin pysyvän maanviljelyä harjoittavan kveeniasutuksen väitetään alkaneen Naavuonossa vasta vuoden 1720 jälkeen. Tämä on kuitenkin hyvin voimakkaassa ristiriidassa uudemman tutkimuksen kanssa, jonka mukaan pysyvää kveeniasutusta löytyi jo 1690-luvulta lähtien Pohjois-Tromssin ja Länsi-Finnmarkun vuono-alueilta.

Oliko kveeneillä omia toimintastrategioita?

Asuttamallaan pohjoisnorjalaisilla vuonoalueilla kveenit muodostivat oman vähemmistönsä vallitsevan saamelaisväestön rinnalle. Tässä tilanteessa näyttää yksi kveenien toimintastrategioista olleen, että he avioituivat merisaamelaiden tyttärien kanssa, tai usein myös vanhempien merisaamelaiden leskien kanssa, joilla oli perintöosuus. Molemmissa tapauksissa kveenit saivat mahdollisuuden vakituiseen asumiseen ja saamelaistilojen (finnerydning) viljelyyn. Tällainen menettely ei ollut mitenkään erikoista tai uutta Pohjois-Tromssissa. Saamelaiden ja suomalaisten väliset avioliitot olivat tavallisia Suomen ja Ruotsin Lapissa ⁵⁵, minkä myös oheinen Suomen Lapista peräisin oleva kuvaus todistaa:

”Useimmiten tapahtui sillä tavoin, että suomalainen menee avioon lappalaisen tyttären tai lesken kanssa, ja on täten saanut luvan ja oikeuden asua lappalaisten joukossa näiden veromailla” ⁵⁶.

Nordlandin ja Tromssin saamelaistilat eli ”finnerydningit” voidaan rinnastaa ruotsalaisiin ja suomalaisiin veromaihin. Kun maaosuudet tällaisilla saamelaistiloilla jäivät autioksi merisaamelaisen miehen kuoltua, 1700-luvun verolistoista ilmenee, että Pohjois-Tromssissa kveenien strategiana oli ottaa haltuunsa kyseinen maatila ”sitä seuranneen lesken kera” eli naida siis samalla edesmenneen merisaamelaismiehen leski. Pohjois-Tromssin vuonoilla, jotka olivat näiden kahden kansanryhmän kohtausareena, voidaan tällaisen menettelyn katsoa olleen luonnollista seurausta läheisestä kanssakäymisestä, olivathan kveenit alueen toisen hallitsevan kansanryhmän (saamelaiden) keskuuteen muuttaneita siirtolaisia. Ivar Bjørklund on väittänyt, että merisaamelaiset asuivat aiemmin vakituisesti Naavuonossa ja Pohjois-Tromssissa ympäri vuoden eräänlaisina kalastaja-talonpoikina. Historioitsija Lars Ivar Hansen on sitävastoin löytänyt vanhemmista lähteistä 1500- ja 1600-luvulla merkkejä siitä, että merisaamelaiset vaelsivat kausiluontoisesti kesä- ja talviasuinpaikkojensa välillä ⁵⁷. Allekirjoittaneen itsensä tekemä vastaava tutkimus päättyy

samaan tulokseen, kesä- ja talviasuinpaikkoja oli 1500- ja 1600-luvuilla myös Raisissa, Yykeässä ja Ullsfjordissa. Liikkuva merisaamelainen asumismuoto on keskeinen myös Henry Minden ja Ole Anders Hauglidin Balsfjordin ja Malangenin merisaamelaisesta asutuksesta tekemässä tutkimuksessa ⁵⁸. Håvard Dahl Bratreinin mukaan merisaamelaiset hoitivat liikkuvan kalastuksen ja metsästyksen ohessa myös karjaa vaellustapojaansa muuttamatta. Yksi seuraus tästä oli se, että merisaamelaisilla oli useita erillisiä asuinpaikkoja, joita lähteissä usein kutsutaan eri vuodenaikoina käytetyiksi kesä-, talvi-, kevät- tai syksykyliksi tai laidunpaikoiksi esim. Rasteby, Taskeby, Sommerset jne. ⁵⁹. 1600-luvun loppupuolen ja 1700-luvun alkupuolen lähteissä sekä Länsi-Finnmarkussa että Pohjois-Tromssissa (Yykeä) käy ilmi, että merisaamelaiset asuivat talvi- ja kesälaitumillaan turvekodissa, yksinkertaisissa vajoissa, aitoissa tai karjaladoissa, ja että kalastusta harjoitettiin erityisesti kesälaidunpaikoilta käsin. Kun Ivar Bjørklund sulkee pois merisaamelaiden saamelaistilallisten liikkuvan elämämuodon, hän samalla sulkee pois myös kausiluontoisesta asuinpaikkojen vaihtamisesta koituvat edellytykset sille, että Pohjois-Tromssi kykeni vastaanottamaan laajempimittaisen kveenisiirtolaisten määrän.

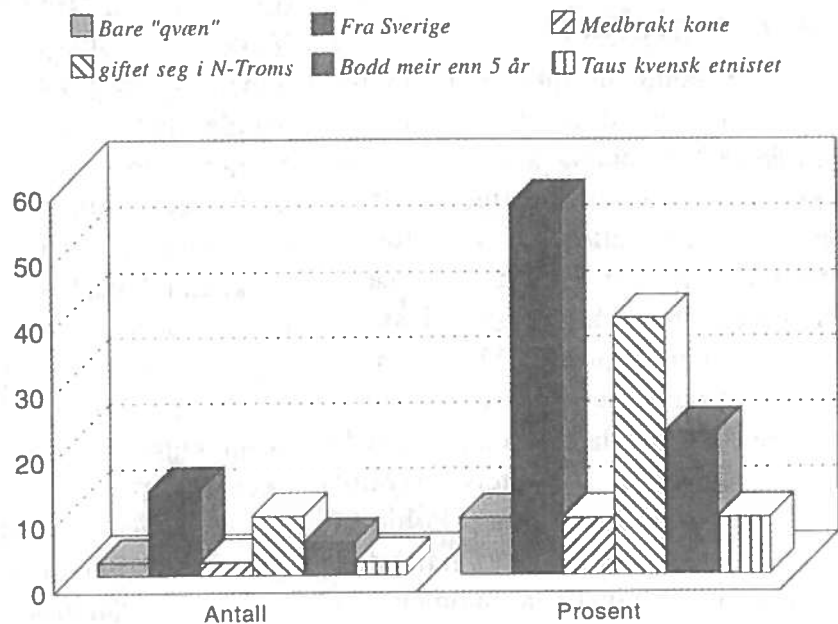
Pohjois-Tromssissa oli tyypillistä, että nuoret, vasta saapuneet kveenimiehet elivät vironomaisten mukaan jonkin aikaa yksinäisinä, ”kiertelevinä” kveeneinä. Nämä siirtyivät usein paikasta toiseen lyhyellä jaksolla 1720-1730-luvulla kalastusta ja puutöitä harjoittaen, mutta päätyivät usein palvelusväeksi (rengeiksi) tai avioon merisaamelaiden naisten kanssa, ja saivat täten saamelaistilojen käyttöoikeuden. Eräs n. 1740-luvulta peräisin oleva lähde valottaa tällaisten seka-avioliittojen määrää Pohjois-Tromssissa: saamelaistiloilla eli finnerydningeillä asuvista miespuolisista kveeneistä noin 8% toi mukanaan vaimon Ruotsi-Suomesta, kun liki 39% avioitui merisaamelaisen naisen kanssa (ks. kuvio 3.) Pääosa kveeneistä (56%) oli peräisin Ruotsista (johon myös Suomi kuului). Noin viidesosa kveeneistä (20%) oli asunut yli 5 vuotta asuttamallaan saamelaistilalla.

Se, että sen verran suuri osa Pohjois-Tromssin miespuolisista kveeneistä avioitui merisaamelaisien naisten kanssa, osoittaa että 1700-luvun ensimmäisen puoliskon kveenisiirtolaisuus koostui pääasiassa naimattomista miehistä. Väestönkehitys osoittaa, että miespuoliset kveenit olivat iäkkäitä, koska monet kveenit kuolivat suhteellisen varhain saamelaistiloille asettumisensa jälkeen. Qvigstadin mukaan Alattion kirkonkirjoista käy ilmi, että 1700-luvun kveeni-

siirtolaisuutta hallitsivat keski-ikäiset miehet ⁶⁰. Tälle voi löytyä useita syitä. Sellainen ulkoinen tekijä kuin suuri Pohjan sota muutti laajat suomalaiset ja ruotsalaiset erämaat ja viljelymaat sotatantereiksi ja ajoi suuret joukot talonpoikaisväestöä sodan jaloista hurjaan pakoon rauhallisemmille seuduille. Lisäksi halu välttää sotaväenotolta, minkä useat kveenit ilmoittivat muuttonsa syyksi, saattoi tämän Pohjanmaan ja Tornionlaakson historian dramaattisen jakson aikana johtaa siihen, että miehet joutuivat eroon perheistään, vaimoistaan ja lapsistaan. Tai ehkä julmat sotatoimenpiteet tekivät heistä leskimiehiä.

Kveenien oma viljelykulttuuri

Kveenit mainitaan kirjallisuudessa taitavina maanviljelijöinä, mistä syystä viranomaiset antoivat kveeneille etuoikeuksia, joista Pohjois-Norjan merisaamelaiset eivät päässeet osallisiksi. Historioitsija Einar Arne Drivenes on väittänyt, että kun "Alattion ohra" on saanut niin näkyvän aseman kansanperinteessä, voi yhtenä syynä sille olla, että tämä jyvälajike liitettiin kveenisiirtolaisuuteen ja siitä siten tuli tärkeä

Kuvio 3. Selvitys Pohjois-Tromssin saamelaistiloilla ("finnerydning") noin vuonna 1740 asuneiden miespuolisten kveenien taustoista. (Lähde: Designation over finnerydninger anno 1739). Kuvio: H. Guttormsen 2000

osa kveenien myyttien muodostumista. Hän korostaa sitä tosiasiaa, että paikallinen viljanviljely ei milloinkaan kattanut suurta osaa viljan tarpeesta, mutta että historialliset lähteet muutamia poikkeuksia lukuunottamatta, tekivät yksimielisesti viljanviljelystä kveenien maanviljelytaitojen symbolin sekä korostivat, miten sivistyneitä ja hyödyllisiä nämä asukkaat olivat pohjoisen rajamaille ⁶¹. Tämä voidaan hänen mukaansa yhdistää vallitsevaan ideologiaan, jonka mukaan virkamiehet ihannoivat Etelä-Norjan rationaalista ja toimivaa maanviljelyä, missä pelto- ja viljanviljelystä tehdään korkeimmalle kehittyneen maanviljelymuodon symboli - myös Finnmarkussa. Mutta tämä voi toisaalta olla myös tulosta maataloudesta kiinnostuneiden, Etelä-Norjan tai Tanskan suotuisilta viljanviljelyseuduilta kotoisin olevien viranomaisten toiveajattelusta.

Artikkelissani "Kvenene - innovatører innen jordbruket i Vest-Finnmark og Nord-Troms? (su. Kveenit - Länsi-Finnmarkun ja Pohjois-Tromssin maanviljelyn uudistajat?) olen arvioinut saamelaisten, kveenien ja norjalaisten aiempia maanviljelyperinteitä ⁶². Arvioinnin lähtökohtana on käytetty historiallistopografista kirjallisuutta Suomen ja Ruotsin Lapin

saamelaisten ja suomalaisten taloudellisista sopeutumisyrytyksistä pyynti-, metsästys- ja maatalouselinkeinoissa, sekä suomalaisia viljelyperinteitä Itä-Norjan metsäsuomalaisella alueella. Saatuja tietoja on sitten verrattu tanskalais-norjalaisten virkamiesten kuvauksiin Pohjois-Norjan saamelaisista ja kveeneistä sekä Pohjois-Tromssin ja Länsi-Finnmarkun vuonoalueiden asutushistoriallisiin piirteisiin. Myös ensimmäisen varmuudella todetun peltoviljelyn ja mahdollisten peltoviljelijöiden (joko Etelä-Norjan talonpoikien tai kveenien) välisten esiintymien kronologinen tutkiminen on ollut tässä tärkeällä sijalla.

Pohjois-Norjassa on vallinnut erilaisia käsityksiä kveenien roolista varhaisemman peltoviljelyn aloittajina. Historioitsija Ammund Helland väittää topografisessa teoksessaan vuodelta 1906, että kveenit toivat viljanviljelyn Finnmarkkuun. Etnologi Ole Solberg puolestaan perustelee vuonna 1938 vastaväitettään sillä, ”etteivät kveenit olleet sellaisessa asemassa, että he olisivat voineet ajatella uudistuksia ja kokeiluja”⁶³. Varhaisesta Pohjois-Norjan viljanviljelystä kertovissa kirjoissaan vuosilta 1962 ja 1965 agronomi Karl Fjærvoll uskoo, etteivät kveenit voineet tuoda viljanviljelyä Alattioon, vaan se saapui norjalaisten mukana⁶⁴. Samankaltainen näkemys tulee esiin myös Alattion pitäjänhistoriassa, jossa historioitsija Jens Petter Nielsen ajoittaa kveenien viljanviljelyn alun noin vuoteen 1730 ja väittää hankin norjalaisten tuoneen kyseisen perinteen Alattioon jo ennen 1700-lukua.⁶⁵

Vanhemmista tanskalais-norjalaisten virkamiesten kveenikuvauksista ilmenee monia mielenkiintoisia piirteitä. Kun Knut Leem esitti Finnmarkusta tekemässään väitöskirjassaan (1767), että Länsi-Finnmarkussa asuvat kveenit harjoittivat peltoviljelyä ”koska nämä omassa Isänmaassaan olivat tottuneet peltoviljelyyn”...⁶⁶ voidaan toteamusta tulkita siten, että tämä Alattion tuolloinen pappi (1728-35) piti juuri kveenejä peltoviljelyn taitajina.

Myös majuri Peter Schmitler väitti rajankäyntipöytäkirjoissaan ”kveenien opettaneen Norjalaiset viljelemään Maata viljaksi” (1744)⁶⁷. Knut Leemin mukaan norjalaiset ja saamelaiset tapasivat Alattiossa hänen aikanaan polt-

taa kesäisin lantakasansa, koska näillä ei ollut viljapeltoja. Tämä ei selvästikään koske kveenejä, jotka Alattiojoen varrella ”viljelivät joitakin pieniä ja harvalukuisia peltoja, joille he kylvivät ohransiemeniä ja samana vuonna korjasivat rikkaan sadon”⁶⁸. Jens Sporringsin kertomuksissa vuodelta 1734 ilmenee, että Alattiossa vilja hyvinä vuosina ”oli sekä määrältään että laadultaan täydellistä”⁶⁹.

Vanhimmissa lähteissä mainittu Alattiossa harjoitettu peltoviljely ja vanhin kveeniasutus ovat samanaikaisia ilmiöitä. Kun vanhempi ja uudempi tutkimus väittää norjalaisten tuoneen viljanviljelyn Länsi-Finnmarkun ja Pohjois-Tromssin vuonoalueille 1700-luvun jälkeen, tämä päätelmä näyttää tehdyn heikkojen historiallisten perustelujen pohjalta. Peltoviljely on Alattiossa mainittu vuonna 1694 samaan aikaan kuin kveeni Peder Iversen asui Årøyalla⁷⁰. Tämä kveeni saattoi olla vasta saapunut, mutta sitä ei ollut Junte Iversen, joka jo neljä vuotta aiemmin, siis vuonna 1690, oli asunut Alattiossa jo 25 vuoden ajan⁷¹. Sukunimi Iversen viittaa siihen, että Peder ja Junte olivat todennäköisesti veljeksiä. Näiden lisäksi Alattioon saapui vuonna 1696 Simon Simonsen (kutsuttiin kveeniksi kuoltuaan v. 1713) ja vuonna 1697 kuuden hengen ryhmä kveenejä, jotka asuivat yhdessä Junte Iversenin poikien (Iver, Nils, Henrik, Mikkel ja Junte Juntesen) kanssa paikakunnalla 1700-luvulla.⁷² Tämä osoittaa, että seudulla asui maanviljelysväestöä (kveenejä) paljon ennen norjalaisten talonpoikien muuttoa Alattion seudulle.

Monien lapintutkijoiden kuten Campbellin, Tegengrenin, Hultbladin ja Arellin kesken näyttää vallinneen syvä yksimielisyys suomalaisten harjoittaman metsä-alueiden raivauksen ja asuttamisen tärkeästä merkityksestä. Kaskiviljelyn ja erikoistuneen arktisen maanviljelyn johdosta suomalaiset talonpojat toivat mukanaan kokonaisvaltaisemman karjatalous- ja viljelyelinkeinoon Kemin, Tornion ja Uumajan Lappiin, kun taas saamelaisia (poro- ja metsäsaamelaiset) elinkeinoja olivat metsästys, kalastus ja poronhoito⁷³. Vaikka edellämäinittu tilanne käy varhaisemmasta lappalaisalueiden tutkimuksesta selvästi ilmi, moni tutkija on jät-

tänyt sen huomioon ottamatta. Tosiasia on, että monet näistä Alattioon ennen ja jälkeen 1700-lukua muuttaneista kveeneistä tulivat vanhoilta suomalaisilta sisämaan lappalaisalueiden asutupaikoilta niinkin kaukaa etelästä kuin Jällivaarasta asti. Jotkut ovat väittäneet, että lappalaisalueilta saapuneita kveenejä ei voida laskea kveeneiksi, koska he jaksottain olivat asuneet saamelaisten hallitsemilla alueilla ⁷⁴.

Vaikka etnisyyden tunnusmerkinnät vanhemmissa lähteissä ovat useasti puutteelliset, tulisi kuitenkin käsilläolevan lähdeaineiston intensiivisen tutkimuksen kautta olla mahdollista päästä kohtuulliseen selvyyteen asiasta. Tosiasia sekä Kautokeinossa että Avjovarressa jo noin vuonna 1700 asui henkilöitä, joita viranomaiset verolistoissaan nimittivät *kveeneiksi* (qvæn) eivätkä siis käyttäneet näistä 'finn' (merisaamelaiset) tai 'lapp'-nimitystä (porosaamelaiset), mikä tässä tapauksessa täytyy tulkita merkiksi siitä, että kveenien etnisyyden katsottiin poikkeavan saamelaisuudesta ⁷⁵. Kaarasjoen kveeniasutus on mainittu vasta 1700-luvun alkupuolella Isak Fellmannin ja kirkkoherra Hjortin ynnä muiden kuvauksissa ⁷⁶. Einar Niemi on viitannut siihen, että monet kveenit kulkivat lappalaisalueiden läpi matkatessaan kohti Pohjois-Norjaa. Monet kveenit jatkoivat matkaansa myöhemmin samana vuonna, toiset taas muuttivat etapeittain useiden vuosien ajan ⁷⁷.

Pohjois-Tromssiin ja Länsi-Finnmarkkuun 1600-1700-luvulla saapunutta "kulttuurisidonnaista" peltoviljelyä voidaan tältä pohjalta pitää kveenien teknisenä uudistuksena, kveenien hallitsemana periytyneenä viljelykulttuurina, jonka he toivat mukanaan Pohjois-Norjaan. Joukko pohjoisnorjalaisia paikannimiä saattaa osoittaa, että kveenit saavuttuaan harjoittivat kaskenpolttoa joko metsämaan raivausten tai vuotuisten viljelysten yhteydessä. Tällaisia menetelmiä käytettiin Yykeän "Kantoniityllä" (Stubeng) ja "Palotunturissa" (Brennfjell), Kaivuonon "Paloniemessä" (Brennes), "Palosuolla" (Brennmyr) ja Palossa, Naavuonon "Palo-salmella" (Brennbugt) ja Porsangin Palojoella (Brennelv). Sekä Leem (1769) että Sommerfelt (1793) korostivat, että kveenit "olivat tottuneita viljelemään maata". Schnitler taas väittää, että

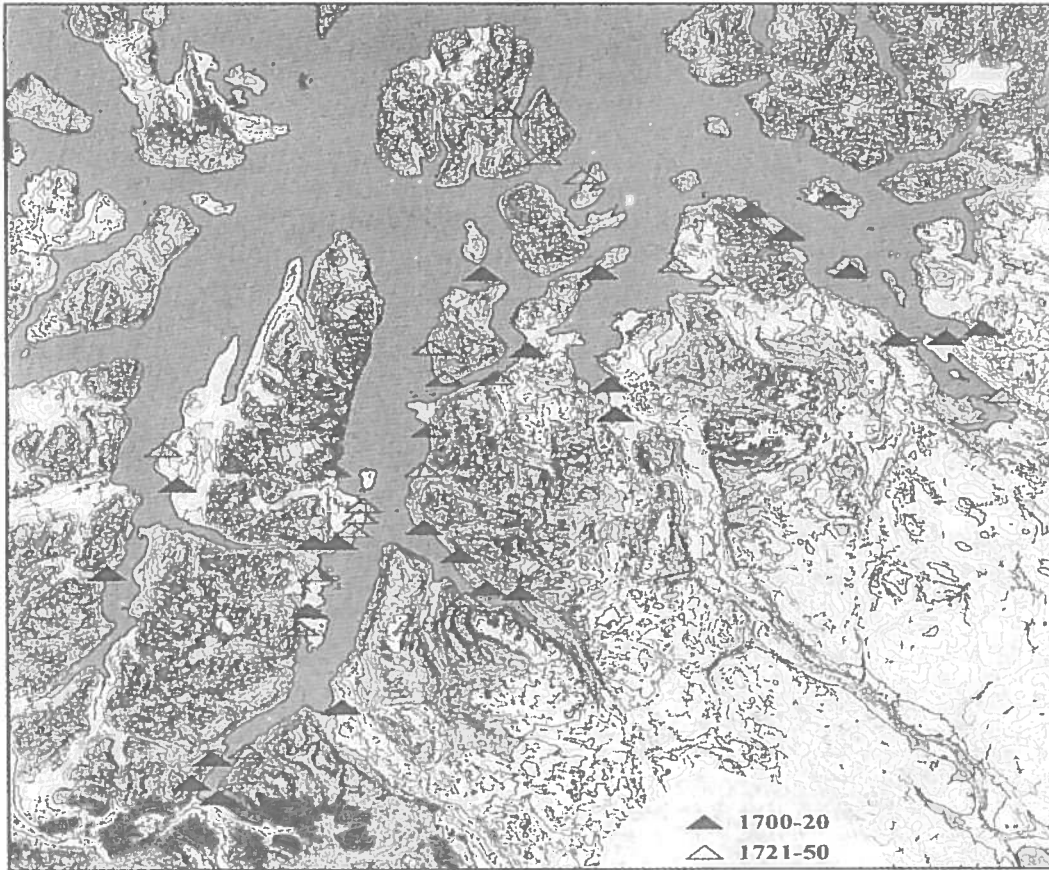
nimenomaan kveenit toivat viljansiemenen mukanaan Alattioon. Niin kutsuttu "Alattion ohra", jonka ehdottaisin mieluummin kutsuttavan "kveeni-ohraksi", ei varmaankaan ole myyttien tai kveenien maahanmuuttoon kytketyn kveeniheroismin tulosta.

Todennäköisemmin se sai alkunsa kveenien viljanviljelyksen kerrannaisvaikutuksista useiden sukupolvien ajalta, sisämaan lappalaisalueilla vallitsevien vaativien ilmasto-olosuhteiden jalostusprosessin tuloksena. Tuloksena syntyi erityinen viljalajike, joka viljeltynä lämpimämmällä, atlanttisella rannikolla Länsi-Finnmarkun ja Pohjois-Tromssin vuonoalueilla tuotti nopeasti satoa. Alattion kihlakunnantoumarin Pausin mukaan vuonna 1769 ohran kypsyymisaika oli vain 9-10 viikkoa ja sen tuottama sato 5-7-kertainen ⁷⁸.

Lähteitä tulkittaessa käy ilmi, että kveenit asuivat Pohjois-Tromssissa ja Alattiossa noin vuodesta 1690 lähtien. Samat kveenit esiintyvät myös 1700-luvun veroluetteloista Ullsfjordissa, sisemmässä Yykeässä, Raisissa, Naavuonossa ja Alattiossa ⁷⁹. Tämä Pohjois-Tromssin ja Alattion varhainen kveeniasutus voidaan tulkita asteittain edenneeksi talonpoikaisasutukseksi, jonka päätarkoituksena oli maatalouden harjoittaminen. 1740-luvulla ruotsalaiset virkamiehet huolestuivat, kun suomalaiset talonpojat laajensivat viljelyalueitaan pohjoisille ja läntisille lappalaisalueille noin sadan vuoden ajan, minkä johdosta monet näistä päätyivät aivan Norjan rannikolle:

"Yli sadan vuoden ajan ovat suomalaiset alkaneet muuttamaan pitemmälle ja pitemmälle maata (Ruotsia) ja asettuneet asumaan kuin uudisasukkaat. Sen takia ovat monet niistä ruotsalaisista (toisien sanoen kveeneistä) uuisasukkaista muuttaneet aivan Westersjøen rannoille". ⁸⁰

Alattion amtmannin (maaherra) Mathias Colletin vuonna 1757 tekemän raportin mukaan peltoviljelyä harjoitti 20 kveeniä, 4 norjalaista ja 3 saamelaista ⁸¹. Puhtaasti tilastollisesti tarkasteltuna kveenit hallitsivat peltoviljelyä, mitä toimintaa norjalaiset ja saamelaiset harjoittivat vähemmän. Etnologi Knut Kolsrudin mukaan varhaisempi maatalous Finnmarkussa oli etupäässä liha- ja maitotuotteita tuottava

Kuvio 4. Kronologinen karttoitus kveenien asuinpaikoista vuosina 1700-50 Pohjois-Tromssissa. Kuvio: H. Guttormsen 2000

elinkeinomuoto, missä saamelaisten talous pääasiassa perustui luonnonniittytalouteen, jonka erityispiirteenä oli karjanhoito ja rehunkeräys takamailla. Varsinainen peltoviljely käynnistyi vasta kveenien muutettua Finnmarkkuun.⁸²

Löytyykö kveenien viljelykulttuurista todisteita?

Pohjois-Tromssin vanhemmista leidangen-verokirjoista vuosilta 1715-29 tekemässäni tutkimuksessa käy ilmi, että kveenien veronmaksukyky oli korkeampi kuin merisaamelaisten ja hiukan alhaisempi kuin norjalaisten verrattuna vuosittaisen leidangen-verotuksen keskiarvoon. Norjalaisten korkeampi veronmaksukyky voidaan luonnollisesti selittää tulokseksi tuottoisasta kalastuksesta, jota he harjoittivat suoraan tilojensa läheisillä merialueilla. Saamelaisten alhainen verotus johtui luultavasti saamelaisten harjoittamasta monimuotoisemmasta yhdistelmäelinkeinosta. He harjoittivat vähemmän karjanhoitoa ja kalastusta kuin nor-

jalaiset, mistä myös useammat muut tutkijat ovat maininneet.⁸³ Kun Pohjois-Tromssissa kveenien veronmaksukyky oli saamelaisia korkeampi vasta 1700-luvulla, on tämä todennäköisesti seurausta kveenien harjoittamasta menestyksellisestä maanviljelyksestä. Eräs tuolloisen lähetystyöläisen maininta Yykeästä (1724) vahvistaa kveenien hyvän taloudellisen tilanteen kyseisellä alueella:

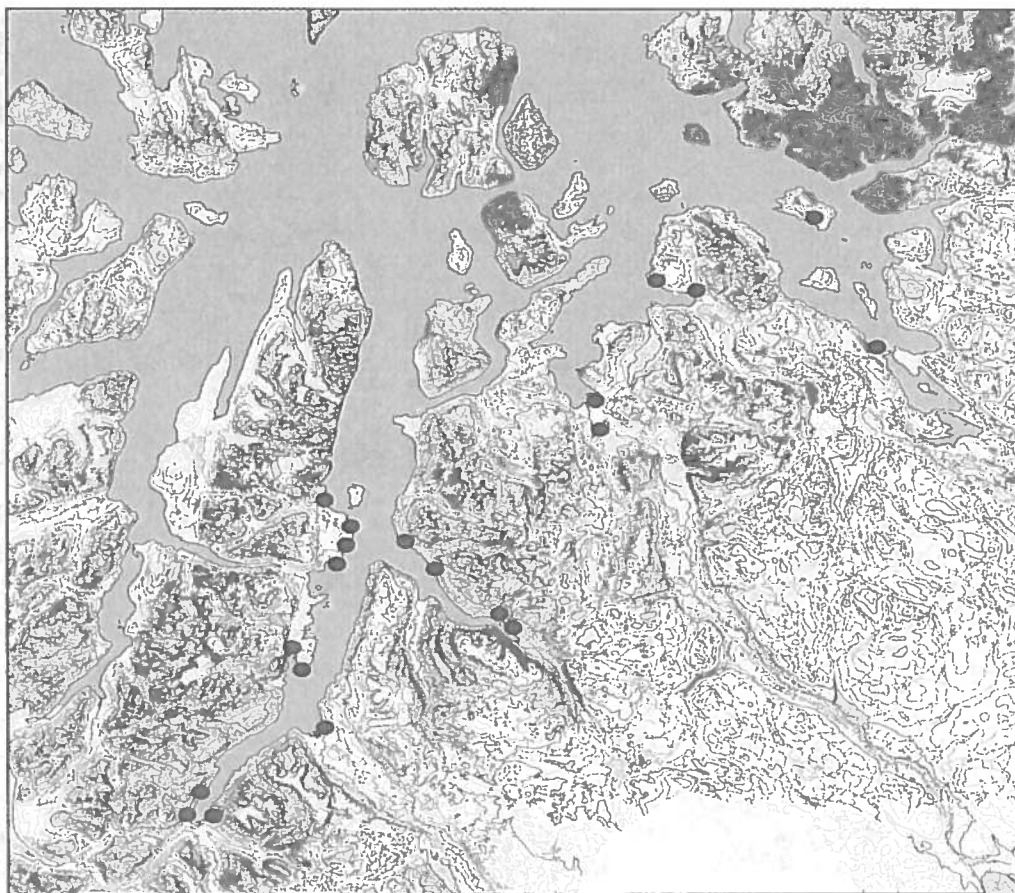
”Erityisesti niin kaukana pohjoisessa kuin Tromsenissa, missä koko vuono on kututtu Yykeäksi, sijaitsee ihanasti asutettu paikka, joka koostuu noin 70 asukkaasta, kaikki Ruotsista muuttaneita ja kuttuvat itseään kveeneiksi. Heidät tunnetaan hyviksi maanmiehiksi, maataloudestaan ja sahataloudestaan, jotka ovat raivanneet ja viljelleet ihania maita, sen lisäksi että he joinakin aikoina hakeutuvat kalastukseen huomattavaa voittoa saajen. Näillä kyläläppäläisillä on ylipäänsä paljon omaisuutta ja joidenkin voidaan sanoa olevan niin rikkaita, että he omistaavat huomattavan määrän hopiaa ja rahhaa...”⁸⁴

Vuoteen 1750 saakka Pohjois-Tromssin kveenit asuivat ensisijaisesti saamelaistiloilla (finnerydning) vuonojen sisäosissa. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että kveenit kohtasivat ensimmäiseksi juuri nämä asutusalueet idästä vaeltaessaan, joten kveeniasutuksen painopiste sijoittui näille alueille. Kveeniasutuksen ydinalueet perustettiin Yykeänvuonoon, Yykeänperälle, sisempään Kaivuonoon, Raisin-laak-

soon, Naavuonon keskiosiin ja Alattion ja Porsangin vuonjen perukkaan. Pohjois-Tromssin asutukselle on tunnusomaista, että aina noin vuoteen 1750 asti 90% kveeniasutuksesta sijoittui sisemmille saamlais-tiloille eli ”finnerydningeille” (kts. kuvio 4.). Tämä on myös merkki siitä, että kveenit eivät olleet juurikaan kiinnostuneita vuokraamaan tilaosoituksia norjalaisilta matrikkeli-tiloilta, jotka sijaitsivat vuonjen rantojen ulommissa osissa.

Joissakin tapauksissa kveenejä asui myös Pohjois-Tromssin saarilla, mikä osoittaa kveeniasutuksen jonkin ajan kuluttua levittäytyneen *ulkorannikkoa kohti*. Tähän oli ehkä syynä maansaantimahdollisuuksien väheneminen vuonoalueilla, mutta se voidaan tulkita myös merkiksi siitä, että kveenit yhä enemmän halusivat osallistua kalastukseen, johon löytyi parhaimmat olosuhteet juuri ulkorannikolla.

Saamelaistilojen (finnerydning) kymmenykset ja maanvuokra maksettiin Pohjois-Tromssissa yksityisille maanomistajille. Tämän takia niistä ei löydy säilynyttä arkistoa, ainoastaan joitakin harvoja konkreettisia mainintoja 1700-luvun aikaisesta kveenien harjoittamasta maanviljelystä. Tämä tosiasia tekee vaikeaksi todistaa maanviljelyksessä pitemmällä ajanjaksolla tapahtuneita *muutoksia*, joiden voitaisiin katsoa syntyneen kveenien viljelykulttuurin seurauksena. Valtiollisissa voutien tilikirja-arkistoissa viranomaiset pitivät tarpeellisena mainita muutamana vuonna, että joillakin Pohjois-Tromssin tiloilla (finne-rydningeillä) ”*oli tehty parannuksia*”. Maininnat tehtiin vuosina 1745 ja 1761. (kts. kuvio 5.) Se, että juuri kveenit olivat

Kuvio 5. ”Parannuksia tehneet” saamelaistilat (”finnerydning”) vuosilta 1745 ja 1761. Kuvio: H. Guttormsen 2000

asuneet pitemmän aikaa näillä tiloilla, oli tuskin mikään sattuma. Tämä voidaan epäsuorasti tulkita merkiksi kveenien tuoman maanviljelyksen tehokkuudesta. Eräässä kärjääsiakirjassa Rotsundissa 1738 vouti kirjoitti Pohjois-Tromssin kveeneistä seuraavasti: ”*heillä on parempi ymmärtämys viljellä omia maitaan kuin mitä saamelaisilla*”⁸⁵.

Pohjois-Tromssissa näkyy selviä merkkejä siitä, että vuonjen sisäosissa sijainneen kveeniasutuksen ja samoilla seuduilla harjoitetun maanviljelyn välillä on syy-yhteys. 1700-luvun kuolinpesien selvityksistä käy ilmi, että samoilla alueilla harjoitettiin maanviljelyä. 1770- ja 1780-luvuilla maksettiin myös jauhatusveroa puromyllyille, jotka jauhoivat viljan⁸⁶. Kveenien kuolinpesien selvityksissä Yykeän uloimmissa osissa 1750-luvulla mainittiin jyväläärejä olleen Oksvikin, Årøyn, Koppangin ja Svendsbyn kveenitiloilla, sekä 1780-luvuilla sisemmässä Kaivuonossa ja Yykeässä Normannvikin, Trollvikin, Horsnesin ja Karnesin kveenitiloilla. Yykeässä ja

Kaivuonossa tehdyissä pesänselvityksissä löytyy myös mainintoja erityisistä jyvälajeista jo 1750- ja 1780-luvuilta, mikä osoittaa viljanviljelytoiminnan olleen säännöllistä, satoa odotettiin saatavan joka vuosi. Selvityksistä käy myös ilmi, että kveenit panostivat enemmän nautakarjan pitoon kuin saamelaiset, koska he useasti omistivat heinälatoja talvirehun säilyttämiseksi. Tämä käytäntö oli levinnyt sekä Suomen että Ruotsiin Lappiin viranomaisten toimesta, jotka jo varhain määräsivät suomalaiset uudisasukkaat pystyttämään heinälatoja välttyäkseen erielin-keinoharjoittajien välisiltä konfliktitilanteilta eli estämään porosaa-melaisten poroja syömästä kveenien keräämät niittyheinien talvi-varastot.

Yhteenveto

Saagojen aikainen Kvenland eli Kveenien maa käsitti luultavasti leveän vyöhykkeen Pohjanlahden ympäriltä kauas etelään Skellefteån asti Ruotsin puolelle. Puuttuvat todisteet uudemman rautakauden ja varhaisen keski-ajan välisestä asutuksesta tekevät vaikeaksi sen väitteen, että Perämeren ympäröivillä alueilla 800-luvulla asuneet asukkaat olisivat kveenien jälkeläisiä. 'Kveenien maa' (Kvenland) ja 'kveeni'-käsitteitä on käytetty eniten Pohjoiskalotilla juuri Pohjois-Norjassa, missä ne esiintyvät historiallisissa lähteissä pitkällä ajanjaksolla 1500-luvulta 1800-luvulle asti. Tämä pitkä ajallinen jatkuvuus voi tukea sitä teoriaa, että sana 'kveeni' on muinaisnorjalaista alkuperää ja että sitä käytettiin suomenkielisen

Viitteet

- ¹ Egil Skallagrimssaga
- ² Vahtola, Jouko 1994, Kvenene - vem var de ursprunglingen?
- ³ Vahtola, Jouko 1994, Ibid.
- ⁴ Julku, Kyösti 1986, Kvenland - Kainuunmaa.
- ⁵ A.M. Tallgrenin ja E. Kivikosken aikaisemmat Kokkolan tutkimukset. Pentti Koivusen ja Thomas Wallerströmin Ylitorniosta tekemät tutkimukset (Julku, Kyösti 1986 muk. Op. cit.)
- ⁶ Wallerström, Thomas 1995, Norrbotten, Sverige og Medeltiden, s. 90,94
- ⁷ Vahtola, Jouko 1994, Op. cit. s. 8

kulttuuritaustan omaavista Pohjois-Norjaan muuttaneista suomalaisista. Verokirjoissa erityisesti ennen vuotta 1751 tehtyä yhteisen rajalinjan vetoa, käyttivät viranomaiset 'qvæn'-nimitystä vain suomenkielisen kielitaustan omaavista henkilöistä, eikä siis saamelaisista. Pohjois-Tromssissa ja Alattiossa kveeninimitystä käytettiin juuri tässä merkityksessään koko 1800-luvun ajan.

Kveenien siirtolaisuus oli voimakkainta 1700-luvulla Pohjois-Tromssissa ja Länsi-Finnmarkussa (Alattio), missä pääsy saamelaisalueille vuonojen sisäosiin oli helppoa. Merisaamelaisten leskien kanssa avioitumalla kveenit pääsivät asuttamaan Pohjois-Tromssin "finnerydninkejä" eli saamelaistiloja. Kuningas Kristian IV antoi aikoinaan saamelaisille verovapaata maata sillä ehdolla, että nämä asettuisivat asumaan pysyvästi Tromssin ja Nordlandin rannikkoalueille.

Suomalaisten tiedetään harjoittaneen erityistä viljelykulttuuria Suomen ja Ruotsin Lapissa. Varhaisemmat topografiset kulttuurimaininnat maatalous-historiasta osoittavat, että tämä koski myös kveenejä, jotka jo varhain osoittautuivat Pohjois-Tromssin ja Länsi-Finnmarkun vuonoalueiden johtavaksi maanviljelijäryhmäksi. Näistä syistä päätellen varhaisempi kveenien omaama viljanviljelytaito on historiallinen tosiasia, eikä siis tulosta pelkästään Pohjois-Norjan kveenihistoriaan liittyvistä myyteistä.

Suomentanut Anne Mari Rahkonen Berg

Fjellström, Phebe 1991, Etnologien kanner inga gränser, s. 51-52 käytti määritettä "bottniske trappers"

⁸ Vilkuna, Kustaa 1969, Kainuu - Kvänland - ett finsk - norsk - svensk problem.

Fjellström, Phebe 1987, Älvdalskultur kring Bottenvikens nordliga spets ur etnologiskt perspektiv.

⁹ Åkermann, Sune 1990, Storfamilj og storhushåll vid övergangen mellan medeltid og nyare tid s. 13-14

¹⁰ Guttormsen, Helge 1996, Hellekistene - et kulturminne fra jernalderen, en funntom periode

i Nord-Troms?

Guttormsen, Helge 1998, På spor etter eldre kvensk bosetting i Nord-Troms og Finnmark, s. 3-34. Tässä artikkelissa analysoidaan laajemmin Pohjois-Norjan kveenien asutuksen ikää arkeologisten löytöjen, vanhempien historiallisten lähteitten ja vanhojen paikannimiin-tymien pohjalta.

¹¹ Tägil, Sven 1995, Ethnic and National Minorities, s.15

¹² Smith, Anthony D., 1991, National Identity.

¹³ Utne og Solberg 1938, Finnmark omkring 1700, s. 128 Fogderiregnskap for Skjervøy 1721 RA.

¹⁴ Vahtola, Jouko 1994, Op.cit. s. 8 viittaus Peter N. Schnitler (1742-45), bd. II, s. 54, 57.

Guttormsen, Helge 1998, Op. cit., s. 13, s. 16-17.

¹⁵ Schnitler, Peter N., 1742-45, Peter N. Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller, bd. III, s. 54-57.

¹⁶ Henninen, Terje 1972, Den kvenske innvandring til Alta på 1700-tallet. s.65

Leem, Knut, *Beskrivelse over Finnmarkens lapper* (1767), s. 9-10

¹⁷ Sommerfelt, O.H. 1799, Innberetning av 1793, her gjengitt etter Qvigstad, 1921, Op. cit. s. 17

¹⁸ Rode, Fredrik 1842, Optegnelser fra Finnmark samlede i Aarene 1826-1834. (Skien 1842), s. 96

¹⁹ Qvigstad, Just 1921, Den kvenske Indvandring til Nord-Norge, s. 1

²⁰ Keilhau, V. M. 1831, Reise i Øst- og Vest-Finnmarken. Samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen i Aarene 1827 ja 1828.

²¹ Bratrein, Håvard Dahl, 1982, Bokmelding av Balsfjord og Malangens historie fram til 1830-åra, s. 202

²² Wallerström, Thomas 1997: "De historiske källornas "folknamn" som analyseenheter...", s. 407-409

²³ Qvigstad, Just 1929: Sjøfinnene i Nordland, s. 35

²⁴ Guttormsen, Helge 1984, Viesterålas.

Borgos, Johan 1988: Befolkning, bosetting og økonomi i Barkestad og Langnes fjerdingar 1700-1820

Guttormsen, Helge 2000 a, Den eldre sjøsamiske bosetningas omfang og røtter i Vesterålen.

²⁵ Hansen, Lars Ivar 1986, Samiske rettigheter til jord på 1600-tallet. Finnefjorder i Sør-Troms, s. 111-122

²⁶ Hansen, Lars Ivar 1986, Op. cit., s. 123, s.114

²⁷ Voutien tilikirjat Finnmarkussa v. 1700-38, nämä kveenit on merkitty "norjalaisiksi" pelkästään siitä syystä, että he asuivat norjalaisen talonpoikien luona (bumannsgårder). Omat Valtionarkiston tutkimukset Oslossa.

²⁸ Gvigstad, Just 1921, Op. cit.

²⁹ Henninen, Terje 1972, Op. cit.

³⁰ Voutien tilikirjat Finnmarkussa 1690-1765. Omien Oslon Valtionarkistossa tehtyjen tutkimusten vertaus Terje Hennisen tulkintaan (Op. cit. 1972)

³¹ Läpikäynyt kaikki Senjan ja Tromssin voutien tilinpidot vuosilta 1694-1800. Omat tutkimukset Oslon Valtionarkistossa.

³² Henninen, Terje 1972, Op.cit., s. 65-66. Henry Minde on historian pro gradu-tutkimuksessaan Alattiosta väittänyt, "että vaikuttaa siltä, että Henninen aivan liian helposti hyväksyy, että Alattioon varhain 1700-luvulla saapuneet muuttajat olivat suomalaisia (siis kveenejä) eikä saamelaisia, vaikka nämä saapuivat tyypillisiltä saamelaisilta alueilta", 1975, s. 13, alaviite 2.

Tämä kritiikki ei mielestäni ole kohtuullista. Henninen on tehnyt arvokasta työtä Valtionarkiston alkuperäisten käsikirjoitettujen voutien tilikirjojen tutkimuksessaan, lisäksi hän on työpanoksellaan osallistunut uusien historiallisten tutkimusmenetelmien kehitykseen. Yhtenä Hennisen kveeniasutuksen rekonstruoinnista erityispiirteenä oli, että hän ei tyytynyt vain yhden lähteen tutkimiseen, vaan käytti samanaikaisesti useita, samoista henkilöistä (kveeneistä) kertovia lähteitä. Pohjois-Tromssin ja Alattion kveenien kamerateerisen etnisiteetin merkintöjä verrattessani 1700-luvun lähteissä olen löytänyt vain muutamia virheitä Hennisen tutkimuksesta.

³³ Barth, Fredrik 1969, Ethnic Groups and Boundaries, s. 9-38

³⁴ Eriksen Hylland, Thomas 1994, Subjektive og objektive aspekter ved nasjonal identitet,

s. 82-83

³⁵ Naavuonon (Kvænangen) rahvaat protestoivat, kun vouti ei vuonna 1717 sallinut kveenien vuokrata maata Skorpan saarella, koska ”saamelaiset olivat asuttaneet ja raivanneet maat”. Näiden saamelaisten asukkaiden jälkeläiset olivat kuitenkin poissa ja vuonna 1712 vouti hyväksyi maanvuokrauksen kveeneille.

³⁶ Bratrein, Håvard Dahl 1986: Portrett av en ”kven”.

³⁷ Diakroniset analyysit Alattion, Kautokeinin ja Avjovarren manttaalilistoista jaksolla 1702-70, jossa tarkastelun kohteena henkilöiden kameraalinen etnisiteetti, ts. ”qvæn”-merkinnät. Omat tutkimukset Finnmarkun voutien tilikirjoista. Valtionarkisto, Oslo.

Guttormsen, Helge 2001 a, Kvensk etnisitet og erverv på 1700-tallet. En studie... (in press) Käsittelee kveenien kameraalisen eli verotuksellisen etnisiteetin yksityiskohtaisia muutoksia Alattiossa ja Pohjois-Tromssissa.

³⁸ Minde, Henry 1975, Folketilveksten i Alta 1690-1825, s. 61

³⁹ Bjørklund 1985, Fjordfolket i Kvænangen, s. 80

⁴⁰ Niemi, Einar 1991, Kven et omdiskutert begrep, s. 124-125

⁴¹ Fellmann, Isak 1839, Wasa Tidning

⁴² Stockfleth, Nils Vibe, 1848: Bidrag til Kundskap om Qvænerne i Kongeriget Norge, s. 50. Departementet for indre saker...

⁴³ Niemi, E. 1991, Op. cit., s. 127-128

Friis, J.A. 1871, En sommer i Finmarken, russisk Lapland og Nordkarelen, s. 90

⁴⁴ Tingberetning for Loppa 1705: kveeni Hinder Matzonin poika ”syntynyt Kveenien maassa” (Skifteprotokoll Finnmark Sorenskriveriprot. Bok nr.3, 1705-, s.243, HF 2011.)

Yksi kveeni Øksfjordissa: manttaalilista 1715. Hammerfest: Johannes Henriksen quan 1755 (Finnm. Sorenskriveri Justisprot. 41b, s. 1086)

⁴⁵ Teerijoki, Ilkka 1993, Tornedalens historia II, s. 17. Fogdens notat i manntallslengden for Tornedalen 1684

⁴⁶ Juntikkala, Eino 1955, The Great Finnish Famine in 1696-97, p. 51-52. Nälänhätä oli kova mm. Kemin Lapissa Kitkan ja Maanselän

kylissä, mutta myös Tornionlaaksossa.

Tegengren, Helmer 1952, En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark s. 55, Teerijoki, I., Op. cit., 1993, s.16

⁴⁷ Kveenien lukumäärä oli 1700-luvun Alattiossa korkeampi kuin Hennisen (1972) tutkimuksesta paljastuu. Tästä puuttuu mm. kuusi kveeniä eli ”Ruotsalaista lappalaista Tornioista”, jotka vuoden 1697 kärjäkirjoissa mainittiin saapuneen Alattioon. Nämä ”lappalaiset” rekisteröitiin vuonna 1701 saamelaisiksi, mutta myöhemmistä lähteistä käy ilmi, että nämä olivat Tornionlaaksosson Kangosesta saapuneita kveenejä. Lähde: Finnmark Tingbøker 22, fol. 128, Skiftebøker for Finnmark nr. 7 (fol. 82b) og nr.8 (fol. 64). Kveeni Simon Simonsen, joka saapui Alattioon 1696 ja kuoli 1713, puuttuu myös Hennisen laskelmista. Kirje Sverre Eilertseniltä Alattioista 1998.

⁴⁸ Terenz, Hugo 1962, Ur Norrbottens finbygds historia, s.242, s.249

⁴⁹ Steen, Adolf 1954, Samenes kristning og finnemisjon til 1888, s. 147-48. Omien muistimpanojen mukaan Wegelius asui Norjassa 1713-20. Hänen täytyi yhdessä isänsä perheen kanssa paeta Norjaan ja asui jonkin aikaa Enontekiön ja Jukkasjärven seuduilla. Wegelius seurasi monesti pakolaisten ja tunturisaamelaitten mukana Norjaan (luult. Rasiin ja Alattioon).

⁵⁰ Sporning, Jens, Relation angaaende Findmarcken 1734: ”Nämä qväänit ovat tulleet Ruottista Tornion maakunnasta, jotka Moskovon ja Ruottin välisestä soasta ovat vetäytyneet Ruottin Lappiin, josta he sitten päättivät siirtyä alas Alattioon”.

⁵¹ Tegengren, Helmer 1952, Op. cit., s. 131, s. 182. Perusteellinen katsaus katovuosista A. Hellandin matkakuvausten (1740-49) pohjalta.

⁵² Fellmann, Jakob 1906, Anteckningar under min vistelse i Lappmarken bd. I, s. 35 Peski-Heikki kolmine poikineen.

⁵³ Schnitler, Peter N., Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjons protokoller 1742-45, bd. II, s. 388

⁵⁴ Bjørklund, Ivar; Fra ”Bøgdelap” til ”qvæn”, s. 161-168

⁵⁵ Campbell, Åke 1948, Från vildmark till

- bygd...s.226, s. 263
- Tegengren, H., 1952, Op. cit., s.88 Hultblad, Filip 1968, Övergång från nomadism til agrar bosättning i Jokkmokk, s.196. Arell, Nils 1977, Reinnomadismen i Torne lappmark, s. 185
- ⁵⁶ Grensekommisar Carolus Fridereich rapport fra befarung av området ved Kittilä 1741. (Fellmann, J. VCVIII)
- ⁵⁷ Hansen, Lars Ivar 1987, Tverrfaglig forskningsdebatt eller "immun-forsvar" for disiplinene? s. 35-37.
- ⁵⁸ Hauglid, Anders Ole og Minde Henry 1980
- ⁵⁹ Bratrein, Håvard Dahl 2000, Den to-delte eller ambulante gård. Eldre samisk jordbrukshistorie...s.26-30
- ⁶⁰ Qvigstad, Just 1921: Op. cit., s. 14-15 Gvigstads analyse av ministerialbøkene for Alta 1725-51
- ⁶¹ Drivenes, Einar Arne 1985, Åkerbruk i Finnmark?, s. 146-147
- ⁶² Guttormsen, Helge 2000 b, Kvenene - innovatører innen jordbruket i fjordene Vest-Finnmark og Nord-Troms, s. 25-42 ja lyhyempi englanninkielinen versio : Guttormsen, H., 2000 c, Did the Kvens Introduce a New Type of Farming to Northern Norway?
- ⁶³ Helland, Ammund 1906, Finnmarkens Amt del I, s. 345, del II, s.430
- Solberg, Ole 1938, Henrich Adelaer i Finnmark 1690, alaviite s. 251
- ⁶⁴ Fjærvoll, Karl 1962, Korndyrkinga i Hålogaland i gammal tid 1965, Korndyrking i Troms Fylke i 1700-åra med tilknytning til nyare tid, s.105
- ⁶⁵ Nielsen, Jens Petter 1990, Altas historie bd. 1, s. 209
- ⁶⁶ Leem, Knut 1767, Beskrivelse over Finnmarkens lapper, s. 380
- ⁶⁷ Schnitler, Peter, N. 1172-45, Op.cit., s. 109
- ⁶⁸ Leem, Knut 1767: Op. cit.
- ⁶⁹ Sporning, Jens 1793: Relation angaaende Finnmarken 1734, s. 63
- ⁷⁰ Utne, Martha Broch 1932; Niels Knags Matricul 1694
- ⁷¹ Henrich Adelaerin manttaalilista vuodelta 1690: "Junte Iversen, syntynyt Qveenien Maassa. Ollut Finnmarkussa 25 vuotta, vaimonsa ja seitsemän lapsen kanssa"
- ⁷² Maininta Simon Simonsenista vuoden 1696 kärjäkirjassa. Nr. 7 for Finnmark folio 32 B. Simon on merkitty kveeniksi vain tämän kuolinpesäselvityksen yhteydessä 1713. Erään kveeniryhmän vuonna 1697 muutosta löytyneet maininnat: Finnmark Tingbøker 22, fol.128, og skiftebøker for Finnmark nr. 7(fol. 82b) ja nr. 8 (fol. 64). Näitä kveenejä ei ole mainittu verokirjoissa, eivätkä nämä tästä syystä ole lukeutuneet Hennisen vuonna 1972 suorittamiin laskelmiin.
- ⁷³ Samtidskilder: Johan Graanin kertomukset Ruotsin Lapista vuodelta 1671. Carl Linnèn mukaan (1732) saamelaiset (lapper) harjoittivat metsästystä ja kalastusta Ruotsin Lapissa. Samuel Chydeniuksen ja Nils Fellmannin kertomukset Kemin Lapista 1740-luvulta. Erik Grape 1829, Utkast til Beskrifning öfver Enontekis sokn (1803-04).
- Tegengren, Helmer 1952, Op. cit., s. 56, s. 75, s. 87, s. 183-185 referoi Chydeniusta ja Fellmannia: Kemin Lapissa saamelaiset (lapper) harjoittivat metsästystä, kalastusta ja majavanpyyntiä ja jonkin verran villiporonpyyntiä vielä 1740-luvulla. Campbell, Åke 1948, Op. cit., s. 40, s. 56, s. 199, s. 212 viittaavat Graaniin ja Linnèn. Hultblad, Filip 1968, Op. cit., s. 163, s. 170 ja Arell, Nils 1977, Op. cit., s. 185
- ⁷⁴ Minde, Henry 1975, Op. cit., s.61
- ⁷⁵ Omat tutkimukset Kautokeinin ja Avjovarren 1700-1780-lukujen leidangen-verolistoissa. Voutien tilikirjat, Valtionarkisto, Oslo.
- ⁷⁶ Fellmann, Isak 1906, Op. cit., s. 131 ja kirkkoherrojen Dahlin, Pausin ja Hjortin maininnat, että täällä vuonna 1776 asui kymmenen kveeniperhettä. Paus 1769, Op. cit., Saxlund, H., 1896, Lidt af hvert fra Karasjokk. Finnmarksposten 1896.
- ⁷⁷ Niemi; Einar 1991, Op. cit.
- ⁷⁸ Paus, H. (1769), Indberetning om Finnmarkens økonomiske Tilstand 1769, s. 233
- ⁷⁹ Guttormsen, Helge 2001 b, Kvensk innvandring til Nord-Norge.
- ⁸⁰ Vicehårdshövding A. Hellandin selvitys vuodelta 1748 (tässä ref. Fellmann I, 1906, Handlingar I, s. 411). Tähän aikaan nimittäin Ruotsin Lapin asutuksesta vastasivat miltei poikkeuksetta suomalaiset talonpojat.
- ⁸¹ Collett, Mathias (1757) Amtmann Collets

relation angaaende Finmarken.

⁸² Kolsrud, Knut 1955, *Sjøfennene i Rognsund*, s. 144

⁸³ Stensland, Rolf 1979, *Bosetninga i Steigen 1300-1600*. Søbstad, Tom 1980: *Den sjøsamiske bosetting i Helgøy fram til 1800*. Guttormsen, Helge 2000 a, *Op. cit.*

⁸⁴ Skanke; Hans 1724: *Eptomes Historiæ Missionis Lapponicae*, s. 156. Tuolloiset kir-

jailijat sekoittivat useasti käsitteet "Bøygde-Lapper" (kyläsaamelaiset) ja "kveenit".

⁸⁵ Justisprotokoll for Senja og Troms 1738.

⁸⁶ Guttormsen, Helge 2000 c, *Op. cit.* Årlige lister over kvernskatten 1778- i fogderiregnskapene for Troms. RA, Oslo.

Lähteet

Painamattomat lähteet (utrykte kilder)

Fogderiregnskapene for Troms fogderi årene 1697-1800, Riksarkivet, Oslo.

Fogderiregnskapene for Alta 1694-1765.

Fogderiregnskap for Finnmark. Riksarkivet, Oslo.

Fogderiregnskap for Kautokeino og Avjovarre 1702-70. Fogderiregnskap for Finnmark. Riksarkivet, Oslo.

Finnmark Tingbøker nr. 22 /folie 128

Skiftebøker for Finnmark.nr. 7 (fol.82b) og nr. 8 (fol.64)

Skifteprotokoll nr. 7 for Finnmark folio 32b.

Skifter for Lyngen Statsarkivet i Tromsø.

Justisprotokoll for Senja og Troms 1738.

Painetut lähteet (trykte kilder)

Arell, Nils, 1977, *Rennomadismen i Torne lappmark- markanvänding under kolonisationsepoken i fr.a. Enontekis socken*. *Geografiska inst.Umeå universitet*.

Medd. Nr. 24 /Kungl. Skytteanska Samfundets handlingar no.17 Umeå.

Bjørklund, Ivar, 1983, *Fra "Bøgdelap" til "qvæn"*. Etnisk identitet som økonomisk tilpassning blant kvæner og samer på 1700-tallet. *Heimen bd. XX*.

Bjørklund, Ivar, 1985, *Fjordfolket i Kvænangen*. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980. *Kvænangen bygdebok bd. I.Kvænangen kommune*.

Bratrein, Håvard Dahl, 1970: *Befolkning og kirkebygging nord for Malangen i eldre middelalder*. *Håløygminne*.

Bratrein, Håvard Dahl, 1982, *Bokmenlding av Balsfjord og Malangens histore fram til 1830-åra*. *Heimen bd. XIX*.

Bratrein, Håvard Dahl, 1986, *Portrett av en*

"kven". *Menneske og miljø i Nord-Troms*.

Bratrein, Håvard Dahl, 1990, *Karlsøy og Helgøy bygdebok bd. II*, Karlsøy kommune.

Bratrein, Håvard Dahl, 1999, *Den to-delte eller ambulante gård*. Eldre samisk jordbrukshistorie, sett i lys av årstidsnavn. *Norna-rapporter 70B*, red Sandnes, Stemshaug. Norra forlaget. Uppsala.

Borgos, Johan, 1988, *Befolkning, bosetning og økonomi i Barkestad og Langnes fjerdingar 1700-1820*. *Diedut nr. 3*.

Campbell, Åke, 1948, *Från vildmark till bygd*. En etnologisk undersökning av nybyggarkulturen i Lappland före industrialismens genombrott. Uddevalla. *Skrifter utg. genom Landsmåls- och folkeminnesarkeivet i Uppsala, ser.B:5*.

Collet, Mathias, *Amtmann Collets Relation angaaende Finmarken*. København 1757. No.264. Riksarkivet Oslo.

Kildeskriftsamlingen.

Drivenes, E. A., 1985, *Åkerbruk i Finnmark? Korndyrking på 1700- og 1800-tallet*. *Heimen vol.22*.

Eriksen Hylland, Thomas, 1994, *Subjektiv og objektive aspekter ved nasjonal identitet*. *Nasjonal identitet og nasjonalisme. Rapport HiFo-seminar: Del 2*. Red. Nielsen Ohman, Den norske historiske forening Oslo 1994.

Fellmann, Jacob, 1906, *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken, bd. I-IV*. Helsingfors.

Fjellström, Phebe, 1987, *Älydalskultur kring Bottenvikens nordliga spets ur etnologiskt perspektiv*. *Studia Serpentina 14.2*.

Fjærvoll, Karl, 1962, *Korndyrkinga i Hålogaland i gammel tid på 1500- og 1600-åra*. *Særtrykk av Håløygminne*.

Fjærvoll, Karl, 1965, *Korndyrkinga i Troms fylke i 1700-åra med tilknytning til nyare tid*.

- Særtrykk av Hålføygminne.
- Grape, Erik J., 1969, Utkast till beskrifning över Enontekis sokn i Torneå Lappmark (1803-04). Kungl. Vetenskapsakademis nya Handlingar 1803-04. *Tornedalica* nr. 7 /1969.
- Guttormsen, Helge, 1984, *Viesterálas*. Melbu, 1984.
- Guttormsen, Helge, 1996, Hellekistene - et kulturminne fra jernalderen. En funntom periode i Nord-Troms? *Menneske og miljø i Nord-Troms*.
- Guttormsen, Helge, 1998, På spor etter eldre kvensk bosetting i Nord-Troms og Finnmark. *Kvenenes historie og kultur*, Seminarrapport v/ Nord-Troms Historielag.
- Guttormsen, Helge, 2000 a, Den eldre sjøsamiske bosettingas omfang og røtter i Vesterålen. Ei drøfting av tause kilders betydning for rekonstruksjon av eldre samisk historie. I *Den komplekse Kontinenten. Forskningsrapporter från Institutionen för historiska studier vid Umeå universitet nr. 14*. red. Sköld, Peter og Lantto, Patrik. ss.11-41
- Guttormsen, Helge, 2000 b, Kvenene - innovatører innen jordbruket i fjordene i Vest-Finnmark og Nord-Troms? Myte eller historisk realitet? *Jordbruk og torvtaking i kvenområder og skogs-finske områder. Rapport fra seminar 1998*. Vadsø Museum 2000, Skriftserie, nr.2., ss25-42
- Guttormsen, Helge, 2000 c, Did the Kvens Introduce a New Type of Farming to Northern Norway? In *Aspects of Arctic and Sub-Arctic History. Proceedings of the International Congress on the History of the Arctid and Sub-Arctid Region Reykjavík 1998*. ed. Sigurdsson og Skaptasjón, pp. 315-329.
- Guttormsen, Helge, 2001 a, Kvensk etnisitet og erverv på 1700-tallet. En studie av kvenene som gruppe og kvenske handlingsstrategier i Nord-Troms. In press. Universitetet i Umeå
- Guttormsen, Helge, 2001 b, Kvensk innvandring til Nord-Norge. *Ottar*.
- Hansen, Lars Ivar, 1986, Samiske rettigheter til jord på 1600-tallet. Finnejorder i Sør-Troms. *Tromsø Museums Skrifter XX*.
- Hansen, Lars Ivar, 1987, Tverrfaglig forskningsdebatt eller "immun-forsvar" for disiplinene? Perspektiver på kulturhistorisk forskning i samisk fortid. Utrykt manus. 55s.
- Hauglid, Anders Ole og Minde, Henry, 1980, Sesongboplass – Finnerydning – Gård. Samisk bosetningshistorie i Balsfjord kommune under jordbrukskoloniseringa. *Heimen bd.XVIII*.
- Helland, Amund, 1906: Topografisk-strategisk beskrivelse over Finmarkens Amt. Første del. *Norges Land og Folk, bd. XX*.
- Henninen, Terje, 1972, Den kvenske innvandringen til Alta på 1700-tallet. *Utrykt hovedfagsavhandling i historie, Universitetet i Trondheim*.
- Hultblad, Filip, 1968, Övergång från nomadism till agrar beseätning i Jokkmokks socken. *Meddelen från Uppsala Universitetets Geografiska Institutioner Ser A Nr.230*.
- Juntikkala, Eino, 1955, The Great Finnish Famine in 1696-97. *Scand. Economic Historical Review*
- Julku, Kyösti, 1986, Kvenland- Kainumaa. *Studia Historica Septentrionalia II*, Oulu.
- Keilhau, V.M, 1831, Reise i Øst- og Vest-Finnmarken. Samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen i Aarene 1827 og 1828.
- Kolsrud, Knut, 1955, "Sjøfinnane i Rognsund. Ein etterrøknad om busetjing og næringsform i ei samisk bygd i Vest-Finnmark." *Studia Septentrionalia Vol. VI*. Oslo.
- Leem, Knut, 1767, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper*. (København.1767)
- Minde, Henry, 1975, Folketilveksten i Alta 1690-1825. Belegg-utvikling-bakgrunn. *Utrykt hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Tromsø 1975*.
- Nielsen, Jens Petter, 1990: *Altas historie bd. I (1526-1826)*. Alta kommune.
- Niemi, Einar, 1991, Kven - et omdiskutert begrep. *Varanger Årbok 1991*.
- Paus, Hans, 1769: *Indberetning om Finmarkens økonomiske Tilstand 1769*. (Vadsø 1908)
- Qvigstad, Just, 1921, Den kvenske Indvandring til Nord-Norge. *Tromsø Museums Skrifter*.
- Qvigstad, Just, 1929, Søfinnene i Nordland. *Tromsø Museums Skrifter*.
- Rode, Fredrik, 1842, *Optegnelser fra Finnmarken samlede i Aarene 1826-1834*. Skien.
- Schnitler, major Peter N., 1742-45, *Major Peter Schnitlers Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-45 bd. I, II, III*. Ed. Kr. Nissen og J. Kvamben, Oslo , 1962.

- Skanke, Hans, 1724, *Eptomes Historiæ Missionis Lapponicæ v/ Falkenberg*, Johs 1944. *Nordnorske Samlinger* bd. V.
- Smith, Anthony D., 1991, *National Identity*. London.
- Stensland, Rolf Harald, 1979, Bosetninga i Steigen 1300-1600. *Utrykt hovedfagsavhandling i historie, Universitetet i Tromsø*
- Solberg, Ole, 1938, Henrich Adelaer i Finnmark 1690. *Nordnorske Samlinger* bd. I, 1938.
- Finnmark omkring 1700: Aktstykker og oversikter. Oslo.
- Sommerfelt, O.H., 1799: Kort Beskrivelse over Finmarken. *Topographisk Journal for Norge*, bd. VII. Christiania 1799-1800.
- Sporring, Jens, "Relation angaaende Findmarcken, 1734". *Topografisk Journal for Norge*, vol. 2:5-8 (1793).
- Steen, Adolp, 1954, Samenes kristning og finnemisjon til 1888. *Avhandlinger utgitt av Egede Instituttet* nr. 5.
- Stockfleth, Nils Vibe, 1848, *Bidrag til Kundskab om Qvænerne i Kongeriget Norge*. Christiania 1848.
- Søpstad, Tom, 1980, Den sjøsamiske bosetting i Helgøy fram til 1800. Trykt mag.art. avhandling i arkeologi. *Publikasjon* nr. 5 *Helgøyprosjektet, Universitetet i Tromsø*.
- Tägil, Sven, 1995, Ethnic and National Minorities. *Ethnicity and Nation Building in the Nordic World*. Red. Tägil et.al. London
- Teerijoki, Ilkka, 1993, *Tornedalens historia II*.
- Tegengren, Helmer, 1952, En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark. *Studier i Nordfinlands Kolonisationshistoria. Acta Academiae Aboensis. Humaniora* XIX:4, Åbo.
- Tenerz, Hugo, 1962, Ur Norrbotens finnbygds historie.
- Utne, Martha Broch, 1932: Niels Knags Matricul 1694. Første hefte. To jordebøker fra 1694. *Nordnorske samlinger* bd. I, Oslo 1932.
- Vahtola, Jouko, 1994: Kvenene – vem var de ursprungligen? I *Kvenene - en glemt minoritet?* Seminar Universitetet i Tromsø 14.11.1994. Utg. v/ Kvenforbundet.
- Vilkuna, Kustaa, 1969: Kaiunu – Kvänland – et finsk-norsk-svenskt problem. *Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi* XLVI. Uppsala.
- Wallerstöm, Thomas, 1995: Norrbotn, Sverige och medeltiden. Problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi. *Lund Studies in Medieval Archaeology* 15:1.
- Wallerström, Thomas, 1997, De historiske källornas "folknamn" som analyseenheter och prosjektet. *Stat, etnisitet og religion*. Universitetet i Tromsø.
- Åkermann, Sune, 1990, Ett ekosystem och dess förvandling. Storfamilj och storhushåll vid övergången mellan medeltid och nyare tid i två norrländska älvdalar. I *Älvdal i norr. Människor och resurser i Luledalen 1300-1800*.